

Kántor Ervin

Az interjút készítette: Hornyák Máté,
szerkesztette: Kádár Judit

Vác, 2013.

Nagyon boldog vagyok, mert a 91. évemben járok, és a drága mennyei Atya még használ, még feladatokat ad nekem. Küldi ide az embereket, és én beszélhetek Róla annak, akit ideküld. És még mindig munkában vagyok. Soli Deo Gloria – ez végigkísér a mai napig is.

Család, gyermekkor

Kétéves voltam, mikor a nagyapám meghalt, mind a kettő, de a nagymamáimat ismertem, mondták, sokat ültem az ölükben. Református volt a család, mind a két oldal. A Kántor család a Vértes hegységből származik, a Fejér megyei Verebről jött fel Pestre a nagyapám. Édesanyám alföldi, Alsó-Dabason született. Két nagyapám – mint fiatal parasztemberek – feleségestül feljöttek Pestre, egyik a HÉV-nél, a másik a MÁV-nál dolgozott. Apai nagyapám mint főkalauz ment nyugdíjba, és ellenőr volt az anyai nagyapám a HÉV-nél, de például az apai nagyapám önszorgalommal megtanult németül, és az anyai nagyapám is hasonlóképpen, mindegyik a maga módján. Nagyanyám mesélte, hogy a nagyapám, aki már ellenőr volt a HÉV-nél, megfogta a saját fiát, mert jegy nélkül utazott, és leszállította, megbüntette. Ez mutatta a gondolkozását.

Édesapám, Kántor Lajos 1901-ben született. Négyen voltak testvérek – volt egy bátyja, egy nővére és egy húga –, édesapám volt a harmadik. Érettségit adó felsőmérnöki iskolát végzett a Thököly úton, és 18 éves korára ő tulajdonképpen önálló építész lett, megtervezhetett házakat négy emeletig, illetve a kivitelezést ő szervezte. A Margit-híd budai hídfőjénél van egy épület, ami tüdőgondozó volt, aztán vannak szép budai villák, és kis tábla van mindegyiken, hirdetik: építette Kántor Lajos ekkor meg ekkor. A bátyja szintén építész lett, Gizi néni, a nővére tanárnő, Marika pedig elvégezte a polgárit – addigra meghalt nagyapám –, és ő női kalapkészítő lett.

Édesanyám, Mészáros Erzsébet 1898-ban született. Lánykorában ő a Petőfi Sándor utcai főpostán főtávírársz volt. Anyai és apai nagyszüleim egymástól nem messze laktak Pesterzsébeten, édesapám és édesanyám így került össze 1921-ben. Én 1922. december 8-án születtem Budapesten. Heten voltunk testvérek, én az első. A hét közül a három legidősebb él már csak: én, az utánam következő öcsém és az utánam következő húgom.

Hatéves koromtól hét éven át Dunaharaszttiban laktunk egy szép, kertes családi házban, amit édesapám épített. Volt egy szép nagy előszoba, két nagy szoba, egy konyha, fürdőszoba, rendes cseréptető... Vízet a kútról hoztunk. Mikor 13 éves lettem, beköltöztünk Óbudára. Az óbudai gyülekezetbe jártunk mi, gyerekek. Szüleink inkább csak olykor-olykor jöttek, de mi jártunk.

Az első emlékeim négyéves koromból valók. Az egyik, hogy megyünk édesanyámmal, fogom a kezét, és a vasúti pálya mellett egy repülőgép száll fölöttünk. 1926-ban ez óriási szó volt, mindenki megállt az utcán és bámult. A másik emlékem pedig az, hogy megyünk édesanyámmal a Városligetben, és hirtelen friss hó esik – még ősz van, a levelek is látszanak –, és élvezem nagyon. Édesanyámmal csodálatos barátságban voltunk. Amikor 8-9 éves voltam, együtt mentünk vásárolni a családnak karácsonyra ajándékot – csak ő meg én, ez nagyon drága dolog volt –, azután hazajöttünk, a testvéreimet lefektettük, és amíg édesapám haza nem jött, beszélgettünk.

Otthon a családban születésnapján mindenkinek a kedvenc ételeit főzték. Nekem a lekváros vagy túrós palacsinta volt a kedvencem, azt nagyon szerettem, úgyhogy a születésnapomon mindig paradicsomleves volt és palacsinta.

Orvosnak készültem kicsi korom óta, úgy is hívtak a családban, hogy „a kis doktor”. Mai napig is érdekel az orvostudomány, és sok mindent tudok, olvastam. Mindig jóban voltam az orvosokkal. 1933 kora tavaszán tízéves voltam, és még csak hárman voltunk testvérek. Március 23-án esős nap volt. Bent voltunk a konyhában a hatéves öcsémmel meg az ötéves húgommal, én csináltam a leckémet, és csendesen beszélgettünk közben. Édesanyám kórházban volt, operálták vakbéllel.

Édesanyám a 34 életévében volt. Tél végén fájdalmai voltak, elment az orvoshoz. Molnár doktor, aki kitűnő orvos volt, azt mondta: „Asszonyom, önt meg kell operálni. Semmi különös, kivesszük a csomót és minden rendben lesz”. A Rókus kórházba utalta be, ott azt mondták: „Annak a falusi felcsernek mondja meg, hogy adja vissza a diplomáját, mert közönséges vakbélgyulladás van. Meg fogjuk operálni”. Visszament édesanyám Molnár doktorhoz a hírrel, hogy vakbélgyulladás. „Asszonyom, most leírom megint a pesti tudós orvosoknak, hogy itt meg itt két daganata van”. Nevettek a pesti orvosok, és – tán egy keddi napon – felvágták. A vakbél ép, gyönyörű volt, és megtalálták beljebb a két tojásnagyságú daganatot. Másfél óra volt, míg előkerült a professzor, ő szépen kivette a két daganatot.

Teltek-múltak a napok, a professzor mindennap külön bement hozzá, hogy mint van – alig tudott beszélni, olyan erőtlen volt. Egy hét múlva – ez egy keddi nap volt, és édesanyám már csak inni tudott – azt mondta a professzor, hogy csütörtökre jobban lesz. Aznap délben édesapám bemegy édesanyámhoz, csöndben beszélgetnek. Egyszer csak jön egy nővér, és semmi mást nem tesz, csak a lábához alul benyúl. Hidegnek találta a lábát. Azonnal összetrombitálták az orvosokat, a professzor is bent volt, hozták az orvosságos kocsit... Pár perc múlva kijön a professzor: „Kántor úr, adtunk elegendő injekciót a feleségének. Még két órát él. Tudjuk, hogy három szép gyermeke van. Készen áll egy mentőkocsi, vigye haza a gyermekeihez, hogy elbúcsúzzon”.

Megáll a mentőautó a házunk előtt, édesapám jön be, folyik a könnye. A konyhában volt meleg, kihoztuk a sezlont, arra fektettük édesanyánkat. Azt mondja: „Jaj, a gyerekek olyan hangosak, most annyira bánt mindenféle zaj, küldjétek ki őket!” Na, áttettük a kicsiket a másik szobába, édesapám visszajött, és sírva ráborult. Már nem bírta. Édesanyám egy pillanat alatt megértette: „Hát így állunk. Azonnal hozzátok be a gyerekeket!” Kis, ötéves Aranka húgomat megsimogatta megcsókolta: „Jó kisleány legyél, fogadj szót!” Bandi öcsém hatéves volt. „Te is gyere ide kedves, jó gyerek! Ervinkém, te becsületesebb orvos legyél, mint azok, akik engem operáltak”. Megcsókoltam, aztán nem olyan sok idő múlva elveszette az eszméletét. Elkértem édesapám óráját – hát én voltam a kis doktor a családban –, néztem a pulzusát, egyre lassabban és lassabban... Hét órakor mindig harangoztak a katolikus templomban. Mikor megszólalt a harang, édesanyám egy nagyot lélegzett, és többé

pulzust nem találtam. Vártam három-négy percig. Édesapám szemben sírt a másik fekvőhelyen. „Édesapám – mondtam –, anyuka meghalt”.

Aztán az a csoda történt, hogy kaptunk a kegyelmesen gondoskodó Istentől egy második anyát. Nyolc évvel volt idősebb, mint én, mégis mindig édesanyámnak szólítottam szívből. Nagyon drága kapcsolatunk volt közöttünk, mindent szépen megbeszéltünk, együtt dolgoztunk. Nagyon szerettem, és ő is nagyon szeretett.

Gimnazista évek

Még édesanyám halála előtt édesapám vitt be a Lónyayba. Az igazgató – Ravasz püspök úrnak a bátyja, dr. Ravasz Árpád¹ – megnézte a jeles bizonyítványomat, megkérdezte, mennyi ötször hat, mikor volt a Mohácsi vész, mik a fák alkotórészei, én pedig frissen válaszoltam. Rendben van, mondta, beiratkozás ekkor és ekkor. Így lettem lónyays.

Három évig Dunaharaszti-ról jártam be a Lónyayba, korán reggel kellett kelni. A Soroksári útnál szálltam le a hévről, és a Vágóhídtól indult a villamos a Boráros térig. Ez egy úgynevezett „kisszakasz” volt – hat fillér volt a jegy –, de én reggel is, délben is cserkészmenetelésben mentem a Vágóhíd és a Lónyay között: ötven méter futás, ötven méter gyaloglás, ötven méter futás... és megspóroltam a kisszakaszokat. Mikor jött a karácsony, a család minden tagjának ajándékot vettem a megspórolt hat fillérekből.

A gazdasági válság után nehéz idők voltak, édesapámnak sokszor nem volt munkája, mert kevés volt az építkezés. Másodikos voltam, 12 éves, mikor az egyik osztálytársam édesanyja bejött az osztályfőnökhöz. Ez a fiú jómódú szülők gyermeke volt, csak épp az otthoni viselkedése nem volt mintaszerű, és az édesanyja azt mondta, kellene egy gyerek, akivel a fia együtt tanulna, hogy lássa meg, hogyan kell viselkednie otthon. Osztályfőnököm engem hivatott rögtön, és én megtetszettem az osztálytársam édesanyjának. Elvittek orvoshoz, megvizsgáltak, kiderült, magegészséges vagyok, és megkaptam a munkát havi 16 pengőért. Megszerettek a szülők, náluk nagyon sokszor ebédet, uzsonnát is kaptam. Később volt olyan időszak, amikor 3-4 tanítványom is volt. Este nyolckor értem haza, és utána még éjfélig tanultam.

Harmadikos gimnazista voltam, amikor bejöttünk Budapestre, mert édesapám itt kapott munkát. Óbudára költöztünk, először városi ház második emeletére, de hamarosan találtunk egy jó telket. Azt kibéreltük, épített rá édesapám egy kis házat, és onnantól kezdve folyamatosan abban laktunk. A Bécsi útról nyílik az utca, ahol a házunk állt, jó másfél kilométerre volt tőlünk a gázgyár, odaláttunk szépen. Lejártunk a Dunára, le lehetett menni a gázgyár mellé fürödni. Óbudán találtam meg aztán az én Gizikémet is, azért kellett nekünk oda menni. Ez isten terve volt.

Édesapám azt mondta, amikor negyedikes voltam, tehát 14 éves, hogy „Fiam, szellemi pályára készülsz – akkor már papnak készültem –, de meg kell, hogy ismerd és szeresd a fizikai munkát és a fizikai munkásokat is”. Ebben nem volt alku és mese. Az évzáró általában június 10-15. körül volt, akkor mindjárt három hét cserkész tábor következett – ez csodálatos dolog volt –, és utána irány az építkezés. Romhányi István volt az a kedves kőműves, aki mellé beosztott édesapám, és ő bizony olyan jól megtanította a szakmát, hogy a falazás azóta is remekül megy. Egyik emlékemet elmondom. Már álltak a falak, megvolt minden, jött a belső vakolás. Mondja István: „Fiatalúr, most vakolni tanulunk”. Jó. Behozták ládában a maltert, és látom, hogy édesapám is jön, meg a munkások is abbahagyják a munkát és jönnek be. Mi a nyavalyának? – percek múlva már tudtam. Mondta István, hogy hogyan kell vakolni, mutatta a mozdulatot, hogy csuklóból csináljam, s ha ezt megtanulom, fog menni. Jól belemártottam, odakentem az első flagnyi maltert. Mindnyájunknak a szeme-szája tele lett, a falon nem is maradt jóformán. Nagy nevetés volt, aztán kimosakodtunk, kitörölköztünk belőle, és mondta Romhányi István, ne olyan vadul, kicsit el kell húzni a mozdulatot... aztán persze megtanultam rendesen. Ez egy nagyon fontos és jó dolga volt az életemnek. Egész nyáron dolgoztam, megkaptam a rendes fizetést, mint akármelyik másik munkás. Abból vettem például az első biciklit magamnak, mert azt mondta édesapám, hogy arra költöm a fizetésemet, amire akarom, de ezt nekem csinálni kell. Amikor teológus lettem, akkor már nekem kellett az építkezést vezetni többfelé is. Az egész adminisztrációért felelős voltam, szombaton én fizettem, mert ugye hetenként volt a fizetés.

A Lónyay Gimnázium

Nagyon szerettem a Lónyayba járni. Egy lónyaista soha otthon nem hagyta volna a sapkáját, rajta a szép RG – Református Gimnázium – jelvénnel, mert ez rang volt. Mi nem hagytuk otthon a sapkát, nem tettük az aktatáskába, hanem büszkén viseltük, és erre máig boldogan gondolok vissza. A Lónyayba jó volt járni azért is, mert ott szigorúság volt, rend volt. Persze mi is szaladgáltunk meg lökdösődtünk, de ember módra viselkedtünk, tehát ha volt is lökdösődés, mindenki érezte, hogy eddig és nem tovább. A pedellus, Borza bácsi kedves, aranyos és szigorú ember volt; ha valamit mondott, az olyan volt, mintha egy tanár mondta volna. Ott nem lehetett rendetlenkedni vagy kimenni az iskolából. Ott volt a pedelluslakás az iskolában. Borza bácsi felesége a szünetekben árulta tíz fillérért a friss, finom vajjas zsömlét. Nem messze az iskolától volt egy péküzem, onnan hozta mindig és csodálatos gyorsan kente azt a zsemlét.

Hatvanan kezdtünk együtt az osztályban, de abból csak negyven mehetett tovább. Akin látták, hogy nem üti meg a mértéket, annak az osztályfőnökünk szépen megkereste és behívatta a szüleit: „Ne ijedjenek meg, nincs semmi baj, de nem visszük tovább a gyermeküket”. Volt egy osztálytársam, akit negyedik év végén eltanácsoltak, és elment a Fáy András Állami Gimnáziumba. Az évváró után összetalálkoztam vele, és mutatta a színjeles bizonyítványát. Negyvenen maradtunk, és ebből húsz jeles tanuló volt. Elsősorban reformátusokból állt az osztály, de volt négy vagy öt zsidó gyerek is, kettő közvetlenül mögöttem ült. Ügyvéd meg orvos gyerekei voltak. A tízéves osztálytalálkozáson derült ki, hogy egyikük, Dalis Tamás munkaszolgálatos lett, olyan helyre keveredett, ahol lötték őket, és meghalt. A többi megmaradt, átvészelte mindegyik a háborút.

Voltak kirándulások, színházba is mentünk, és minden év június első hetében volt a juniális vagy a Cserkészparkban,² vagy a budai hegyekben. Egész nap ott voltunk, jöttek a tanáraink is – a fiatalabb tanárok elhozták a feleségüket vagy a menyasszonyukat –, és nekivetkőztünk, kiskabát le, és ment a nagy játék meg örvendezés. A Baár-Madassal való kapcsolatunk rendkívül boldog dolog volt, mert – ezt ma már nem is lehet elképzelni – egy nagylányhoz akkor nem lehetett csak úgy hozzáférni. Nagyon nagy dolog volt, mikor hetedikes koromban Róka Éva néni, a Baár-Madas tornatanárnője, megbeszélve a két iskola igazgatójával, tánciskolát

rendezett nekünk a Lónyay tornatermében. A kísérők ott ültek egy hosszú padon. Az járt, aki akart, mert fizetni is kellett, és mindenféle táncot megtanultunk.

Tiszteltük, becsültük a tanárainkat. Első három évben Farkas Zoltán volt az osztályfőnököm; aranyos, drága ember volt, nagyon szeretett engem, és én is őt. Volt két húga, 20-21 évesek, s én szépen húsvétkor elmentem és a két ifjú hölgyet meglocsoltam. Nagyon jól esett amilyen szeretettel fogadtak: leültettek, finom süteményekkel kínáltak.

Nagyon kedves emlék számomra még most is Fuchshoffer Dezső bácsi, aki óriási tudású, nagy műveltségű latin-görög tanár és ötödiktől az osztályfőnökünk volt. Szigorú ember volt, de nagyon szerettük és rengeteget tanultunk tőle. Neki nagy tekintélye volt az egész iskolában és a tanárok között is. Arra tanított bennünket, hogy egymást is becsüljük meg, érezzünk felelősséget egymásért. Ez neki szívügye volt. Már nyolcadikban történt, hogy egyik osztálytársam szombatonként hiányzott az iskolából. Év elején azt mondta az osztályfőnökünk, ez érettségi év, egy órát sem szabad mulasztani. Persze ha valaki beteg, kórházba kerül, az más. Szabó Árpád egyik szombaton hiányzik, a következő szombaton hiányzik... „Múlt szombaton is hiányzott – mondja az osztályfőnök –, mit tudtok róla?” Itt volt tegnap is, feleltük, nem tudjuk, mi van vele. Jött a harmadik szombat, Szabó Árpád nincs. Az én osztályfőnököm szépen felült a villamosra, elment és megkereste Szabó Árpádot, aki tán Kispesten lakott. Soha többet nem hiányzott.

Negyedik év végén kihirdették, hogy most mindenki gondolja meg, és jövő héten jelentkezzen, hogy ötödiktől a két nyelv között melyiket tanulja, angolt vagy ógörögöt. Óra végén megvártam Draskóczy István³ vallástanáromat és azt mondtam neki: „Tanár úr kérem, egy fontos kérdésem van. Most jelentkezni kell görög vagy angol nyelvre. Melyiket válasszam, mert én református lelkész szeretnék lenni”. Erre Draskóczy István – akinek később lelkésztársa lettem, áldom az emlékét is – nagyon melegen megölelt és azt mondta: „Köszönöm a bizalmadat. Három dolgot mondok most neked: görög, görög, görög. Ne törődj semmivel, mert majd meg fogod látni, hogy angolul megtanulsz bármikor. De most görögül tanulj!”. Megértettem, megköszöntem, görögre jelentkeztem. Áldom a jóságos Istent, micsoda csodálatos világba kerültem! Végigolvastuk az Iliászt és az Odüsszeiát, eredetiben és persze fordítottuk, az Anabásziszt,⁴ a görög történész nagyon drága művét... szóval

csodálatos világba kerültem. Negyvenen voltunk az osztályban, és ebből talán 14-en voltunk görögösök.

A huszonöt éves érettségi találkozónkon gyülekeztünk a Belvárosi Kávéházban, ott béreltünk ki egy termet. Jön az első, a második... már öten-hatan voltunk, csupa egykori görögös, amikor megjött az angoltanár. Megismertük, meg ő is minket, bár nem tanított bennünket. Üdvözöltük, nagyon örültünk egymásnak, remek, jóra való ember volt. Azt mondja: „Idehallgassatok, kedves fiúk – mind családapák voltunk –, félre ne értsetek, örülök nektek, de hát az én tanítványaim nem jönnek?” Mondom neki: „Tanár úr kérem, majd jönnek, de hát semmi akadály, mostantól beszéljünk angolul”. – „Angolul?” – „Hát tanár úr – mondom –, maga az angoltanára az osztálynak, próbáljuk, meg!”. Attól a pillanattól fogva mind angolul beszéltünk. Megjött végre az első angolos, a padtársam, Nagy Géza, már meghalt szegény. A tanárunk angolul köszönti, örül, hogy na végre, itt van, s Géza azt mondja, elpirulva: „Tanár úr kérem, én elfelejtettem már az angolt, nem tudok semmit”. – „Na, nem baj!” – nevetett a tanár, de én láttam, hogy nagyon fáj neki. Nekem is fáj.

Cserkészlet

Kilencéves voltam, amikor Dunaharasztiin megalakult egy cserkészcsapat, ahova kiscserkészek is jelentkezhetek. Így kezdődött a kapcsolatom a cserkészzel. Aztán mikor a Lónyay gimnáziumba kerültem, ott volt egy színvonalas cserkészcsapat. Két élcsapat volt akkor az országban: a lónyays, vagyis a 15-ös Bethlen Gábor Cserkészcsapat, és az 1-es számú, a katolikus Regnum Marianum.⁵

Szombat délutánonként voltak az összejöveteleink, és voltak táboraink is. Nálunk a Bethlen Gábor Cserkészcsapatban úgy ment a tábor, hogy reggeli után felsorakoztunk négyszögben, a parancsnok Bibliát olvasott és imádkozott, tehát nagyon jó volt ilyen értelemben is a szellem. Komoly kiképzést kaptunk, a fűben való hason csúszáson, a morzézáson keresztül, a tavon való átkelésig és az elsősegélynyújtásig mindent megtanultunk. És hazaszeretetet, hazaszeretetet, hazaszeretetet – ezt háromszor is mondhatom. És emberséget. Ez egy csodálatos, evangéliumi eredetű, nagyon áldott mozgalom volt. Csak azt tudom mondani, én mai napig is cserkész vagyok, ez végigkíséri az emberek életét. Később, amikor mint

fiatal lelkész találkoztam emberekkel, ahogy valaki bejött az irodába, bemutatkozott és kezet fogott velem, meg tudtam mondani, hogy volt-e cserkész. *[A cserkészek bal kézzel fognak kezet – a szerk.]*

Jött a háború, és mi a cserkészeten belül nagyon komoly kiképzést kaptunk. Meg kellett tanulni a légoltalmi és mindenféle egészségügyi, biztonsági szolgálatot. A budapesti légoltalomnak igazából ez a két cserkészcsapat volt a központja: a Regnum Marianum és a Bethlen Gábor Cserkészcsapat. Volt, amikor mint cserkész, mint jól kiképzett rádiós ültem a tanári szobában a telefon mellett, mert oda kaptam beosztást.

Az érettségi évében volt a Jugoszlávia elleni háború.⁶ Mi légoltalmi szolgálatban voltunk, de két hétre elengedtek minket, hogy felkészülhessünk az érettségire. Emlékszem, nagyon szép idővel ajándékozott meg Isten azon a tavaszon. Reggel nyolckor megreggeliztem és mentem tanulni. Volt tőlünk nem messze egy régi temető, amit szépen rendben tartottak, ott kiválasztottam egy megfelelő sírt és ott tanultam délig. Akkor hazamentem, megebédeltem és nyolcig megint mentem a sírhoz tanulni. Ez így ment napról napra. Utolsó nap is estig tanultam, történelemből II. Józsefíg, a türelmi rendeletig jutottam. Hát mit húztam másnap? – Mária Terézia háborúit, amit egy nappal előtte tanultam meg. De nagyon aranyos volt az osztályfőnököm is, drága jó Dezső bácsi. Ő mindegyikünk feleleténél ott volt ugrása készen, hogy segítsen a megrémült, megrendült tanulóknak.

Rádiózás, fényképezés, filmezés

A technika iránti szeretetem is gimnazista koromban kezdődött. Volt nekünk egy rádiónk, egy lámpás készülék, amit a villanytársaságtól részletre lehetett venni. Csak Budapest¹ volt még akkor, azt hallgattuk édesanyámmal, de nemsokára vissza kellett adni a készüléket, mert nem tudtuk fizetni. Eggyel járt fölöttem a Lónyayban egy Karcsi nevű fiú, tudtam róla, hogy ő rádiókkal szeret babrálni. Beszéltem vele, adott könyvet, áttanulmányoztam és megcsináltam életem első rádióját, egy kristálydetektoros készüléket. Óriási boldogság volt nyáron, mikor elkészültem vele, és hallgattuk. A Ráday utca elején volt egy bolt, ahol mindenféle műszaki cikket lehetett venni, és közepén egy emelvényfélén voltak a használt alkatrészek. 20

fillérért vettem a kristályt, aztán vettem egy dobozt, amibe beletettem, az 80 fillért volt. A legnehezebb volt megvenni a forgókondenzátort, az majdnem egy pengőbe került. Tizennégy éves voltam, nehéz világ volt, spóroltam. Említettem, hogy cserkészmenetelésben mentem az iskolába, és megmaradt a jegy ára. Így spóroltam hatfillérenként össze a rádióalkatrészek árát. Pár hónapon belül megindult a második budapesti adó is – volt Budapest1 és Budapest2 –, és én azon ritka „gazdag” emberek közé tartoztam, akik tudták mind a kettőt fogni. Ez óriási dolog volt.

Édesapám azt mondta, amikor első gimnáziumba mentem: „Fiam, ha jó lesz a bizonyítványod, kapsz egy fényképezőgépet meg előhívó berendezést”. Ez volt 1933 őszén. Megkaptam a fényképezőgépet az érettségi után, de már magam kerestem meg az árát, tanítottam. Volt rádió, lett fényképezőgép, aztán már megindult a filmezés... megszerettem, mindent előhívtam szépen. Sokkal később jött az amatőr rádiózás is, ahhoz volt egy antennám itt fönt.

Arra tanított az Úristen engem, hogy minden technikai eszközt, ami hasznos és jó, azt az Ő szolgálatába kell állítani. El se lehet képzelni, mennyi örömet szereztek a fiataloknak, akiket vittem kirándulni, a színes, gyönyörű fényképek. Csütörtökön volt a gyülekezeti bibliaóra, és óra végén mindig kérdezték: „Tiszteletes úr, lesz vetítés?” Lesz. Elő a vetítő, szép képeket vetítettem a faluról, kirándulásról, Mancikáról, Juliskáról... Óriási volt az öröm. Később filmen bemutattam, ahogy jöttünk-mentünk erre-arra, a konfirmációt végig... a gyülekezeti teremben nem nagyon volt üres hely. Aranyos jelenetek voltak. Körbefényképeztem, filmeztem a falut, és az egyik drága, kedves öreg néni egy vetítésen egyszer csak felkiált: „Tiszteletes úr, ez az én házam!” Mindenütt ki volt írva az állomásokon, hogy a vasút területén fényképezni tilos. Bemegyek az állomásfőnökhöz, mondom, bajban vagyok, mert én itt filmezni akarok. Kedvesen megszorítja a kezemet: „Énnekem meg mint állomásfőnöknek jogom van ezt megengedni annak, akinek én akarom. Csináld csak!” Persze óriási sikere volt, mikor aztán levetítettem: „Hát az én vagyok! Én szállok le a vonatról!...”

De milyen csodálatos dolog az is, mikor leadom a hívójelet, hogy CQ, CQ, és akkor bejelentkezik egy hang. Nagyon érdekes eset volt például, mikor egy atyafi bejelentkezett és mondta, hogy honnan beszél. Dél-Afrikából. És elkezdtünk az Isten Igéjéről és az egyházi, gyülekezeti munkáról beszélgetni. Vagy azt mondja nekem egy másik atyafi, aki válaszol a hívójelre, hogy a hely, ahonnan jelentkezik 13 ezer

méterrel Colorado fölött van. Mondom neki: „Én nem iszom, bocsáss meg, atyámfia, nem értettelek”. Azt mondja: „Egy Boeing 747-es utasszállító gépnek vagyok a rádiója, és 13 ezer méteren Colorado fölött repülünk”.

De valóban végig Isten ügyében tudtam mindenféle technikai eszközt használni. Nagyon drága dolog ez, és boldog vagyok, hogy nekem ezt adta az Úristen.

Teológiai Akadémia

'41-ben érettségiztem, és annak az évnek az őszén kezdtem a teológiát. A felvételin egy prédikációrészletet kellett kívülről elmondani, hogy a beszédképességünket megismerjék. Én Ravasz püspök úr⁷ prédikációjából mondtam részletet. Kérdeztek a Bibliából is, és általános műveltségi kérdések is voltak, hogy tisztában legyenek velem, hogy mit tud ez az ember. Persze az érettségi bizonyítványt is megnézték.

Mi kis, családias évfolyam voltunk. Tízen kezdtük együtt a teológiát, de háború után már csak kilencen voltunk, mert Szenczi Ottót leszúrták az oroszok.⁸ Szabó Gyulára emlékszem az évfolyamtársaim közül, Galántai Jenőre, aki talán '56-ban disszidált – a feleségével találok is Amerikában –, Csapó Andrásra és Benkő Balázusra, aki a gimnáziumban és a teológián is társam volt, és később Baranyában szolgált. Nagyon jó barátom volt Labancz László, aki sajnos hamar meghalt, és Orosz Ferenc,⁹ aki alattunk járt két évvel. Ő nagyon drága, kedves ember volt, Hatvanban és Pécelen, s Hatvan előtt még szórványban is szolgált. Most két éve, hogy meghalt. Szabó Imre,¹⁰ a mostani püspöknek az édesapja padtársam volt, együtt végeztük a teológiát. Amikor Szabó Évának¹¹ kezdett udvarolni – aki Szabó Imrének, a legnevesebb pesti esperesnek volt a lánya –, abban a pillanatban kinevezte őt az összes kolléga Espinek. Ő lett Szabó Espi. Az apósának, Szabó esperesnek¹² aztán '51-ben le kellett sürgősen mondania, mert „nagyon vágyódott” Bujra, a Tiszántúl túlsó felére. Neves ember volt, de akkor ez nem számított. Megkapta a papírt, és még örülhetett, hogy nem az ÁVÓ vitte el – a következő héten már Bujon prédikált.

Legkedvesebb tanárom dr. Budai Gergely¹³ volt. A legelső, amit nekünk mondott az volt, hogy „Egy nagybetűs Bibliát vegyenek, mert maguknak sokat kell foglalkozni a Bibliával”. A Kálvin téren volt a Bethlen Könyvkereskedés, hazafelé menet mindjárt vettem egyet. A hadifogságban is velem volt, sokat szolgáltam belőle. Háromszor

újraköttettük, akkor vettem csak újat, amikor már mondta a kötő, hogy „Tiszteletes úr, nem tudom bekötni, mert nem tudok már honnan levágni”. A másik, amit Budai Gergely mondott, ez volt: „Tiszteletes urak, egy lelkésznek mindennap borotválkozni kell. Mindennap! Sosem tudják, hogy mikor jön valaki, sosem tudják, hogy mikor kell hirtelen beteghez úrvacsorát vinni”. Ezt is megfogadtam. Megvettem a Bibliát is és mindennap borotválkozok mai napig is. Persze azért is nagyon szerettem Budai Gergelyt, mert ő újszövetségi professzor volt, görögöt tanított, én pedig jelesre érettségiztem görögből, és a mai napig is szeretem.

Nekem a szívem csücske volt Budai Gergely, és nagyon kedves volt a felesége is. Annak idején nem akarta a felesége családja, hogy hozzámenjen, mert Budai Gergely falusi család gyermeke volt, ők pedig mást akartak. Mikor látták, hogy nem lehet megoldani a dolgot, elvitték a lányukat Amerikába – volt ott rokonuk – két-három évre, hátha elmúlik a szerelem. Budai Gergely mint fiatal lelkész kiment Amerikába, utánament a lánynak és persze, hogy elvette. Nagyon szerettük a történetet is és a feleségét, Etelka nénit is.

A missziót és evangelizációt dr. Bodolay tanította, a dogmatikát pedig dr. Sebestyén Jenő,¹⁴ aki egy nagyszerű, igazi úriember volt – a viselkedésében, az elvárásaiban, az öltözködésében egyaránt – és egy nagyon kedves ember. De egy valamit nem lehetett, erre az előttünk lévők figyelmeztettek: dr. Sebestyén Jenő vizsgáján megállni nem szabad, ha már semmit nem tudok mondani, akkor is beszélni kell. A professzor sok mindent szerkesztett, például a Reformátusok Lapját is, elfoglalt ember volt. Az egyházatyák műveiből mentem év végén kollokválni nála. Bementem, feltette a kérdést, ő maga pedig belemerült különböző holland újságokba. Én elmondtam a tételt, ő még mindig olvasott. Mit csináljak, elkezdtem előlről, erre sem szólt, elmondtam harmadszor is. Akkor felnéz: „Jól van, jól van, Kántor úr, adja ide az indexét!” Meleg májusi végi nap volt, énrólam ömlött víz, de jelest kaptam. Egy másik kollokválásnál Jenő bácsi azt mondja, kilenckor jöjtek. Elmondom a tételt, meg van elégedve: „A következő szünetben jöjjön megint!” Ötször voltam, mind az ötször ugyanazt a tételt kaptam. Akkor is jelest kaptam, örültem neki. „Mi van veled – kérdezik a többiek –, Jenő bácsi tán lelocsolt téged?” – „Hát – mondom halkán – ötször kaptam ugyanazt. Ezek kedves emlékek.

Teológuskorunkban nekünk egy-egy gyülekezetbe be kellett épülnünk. Mindegyikünk másik helyen munkálkodott, ezért teljesen egyéni volt, hogy ki melyik mozgalomhoz csatlakozik. Az én életem számára a legnagyobb és legáldottabb a cserkészlet volt, de a Bethániában¹⁵ is voltam és már gimnazista koromtól kezdve a KIE-ben¹⁶ is.

„Ervinnek máma de jó kedve van!”

Másodévesek voltunk, amikor azt mondta nekünk Budai professzor, mindenkinek kell egy gyülekezetben helyet keresnie, és majd megmondják, mivel tudunk segíteni. Az óbudai gyülekezet temploma a Kálvin utcán volt, ami a Flórián térről nyílik. Oda járt a családom már régóta, abba a gyülekezetbe tartoztunk. Engem a gyerekek mindig vonzottak, és örültem, mikor megtudtam, hogy Óbudán bekapcsolódhatok a vasárnapi iskolai munkába. Minden kedden este hattól hétig volt előkészítő a vasárnapi iskolai tanítóknak, ezt Fazekas tiszteletes úr tartotta.

Májusban nagyon kemény vizsgám volt az egyházatyák irataiból, akik megadták a módját és három-négysoros latin címet adtak a műveiknek. Én jó latinos voltam, de azért nagyon nehéz volt jelesre vizsgáznom, és aztán már nem is tudtam hazamenni az előkészítő elé. Úgy látszik, nagyon ragyoghatott az arcom, mert egyszer csak azt hallom: „Ervinnek máma de jó kedve van!” – egy gyönyörű kék szemű lányka volt, akit eddig nem is vettem észre. Amikor vége volt az órának, mindjárt megkérdeztem, hogy hazakísérhetem-e. Mondta, hogy igen. Így kezdődött, és azután 65 évig éltünk boldog házasságban Gizikével.

Nagy Gizella 1926-ban született Budapesten. Óvónő volt, az édesapja pedig rendőr főtörzsőrmester. Első pillanattól fogva megszerettek. Én már hetedikes korom óta imádkoztam, ahogy annak idején az áldott, kedves, ismeretlen lelkész mondta: „Ezt kérd az Úristentől. Tessék az Úristent szaván fogni! Ő nem haragszik ezért, ő elvárja”. És kiderült, hogy az én drága Gizikém vallástanárnője a polgári iskolában ugyanezt mondta nekik: tessék Istentől kérni! Úgyhogy mindkettőnk imádkozott fiatal korától kezdve, hogy „Uram, azt ígérted, hozzáállót adsz”. És megadta.

Hamarosan elhatároztuk Gizikével, hogy mi is vállalunk egy vasárnapi iskolai csoportot. Az óbudai gyülekezethez tíz iskola tartozott, mi a Vörösvári úti iskolát kaptuk meg; keddenként mentünk az előkészítőre és vasárnap az iskolába. Nekem

eszembe jutott – nem én vagyok az okos, az Úristen adta a gondolatot –, hogy ezeket a gyerekeket meg kéne látogatni. Ilyen akkor még nem volt a világon, de Gizikémnek nagyon tetszett a gondolat. Az első hely, ahova látogatni mentünk, a Bécsi úton volt egy hosszú sor, ahol főképpen a téglagyári munkások laktak.¹⁷ Nagyon örültek, de kérdezték, mit akarunk. Semmit, csak látogatni. De mit akarunk? – időbe telt, míg megértették végül, hogy se pénzt, se posztót. Jött a gyerek, megöleltük, megdélgetettük... sose maradt el többé a vasárnapi iskolából. Így történt, erre tanított az Úristen ő szent felsége, hogy látogatni kell, és ez az egész lelkészi munkám során is mindig így volt. Aztán ennek híre ment, mások is elkezdtek, Fazekas tiszteletes úr pedig nagyon boldog volt.

A vasárnapi iskolában sokat énekeltünk. Egyikünk felolvasta az Igét, másikunk elmondta gyerekmódon. Mind a ketten nagyon szerettünk a gyerekekkel foglalkozni. Emlékszem egy kedves jelenetre. Sok-sok évvel később jön egy fiatalasszony, boldogon köszönt minket. „Tudom, hogy nem tetszenek megismerni” – mondja, aztán mond egy kislánynevet. Vasárnapi iskolás volt az egyik csoportunkban, de most már fiatalasszony, gyereke is van. „Elmentem a gyülekezetbe – meséli –, hogy nekem mondják meg, hol van Kántor Ervin, aki derék lelkész volt Óbudán”. Végül a püspöki hivatalban mondták meg neki, hol vagyunk. Kedves délelőttöt töltöttünk együtt.

Tábori lelkészet, hadifogság

Háborús évek voltak, jegyrendszer. Akik pestiek voltak, azok mind otthonról jártak be a teológiára, úgyhogy én sem voltam bentlakó. Egyik nap egy teológustársam héber Bibliával ment valahová, és ugye, voltak megvadult egyetemisták, volt zsidóverés – nem a teológián, hanem az egyetemen. Azt mondta ezeknek a fölheccelteknek, ugyan már, nem szabad ezt, ez nem helyes. Micsoda? Elkezdtek lökdösni, kiesett a hóna alól a héber Biblia. Valaki fölvette: "Idenézsetek, ez is zsidó!" Megverték szegényt. Na, ilyen is volt, de mi teljes mértékben ellene voltunk. A tanárok ezt külön nem fejtették ki nekünk, nem is lehetett, de ahogy beszéltünk, egyszerűen azt mondtuk, hogy ez nem a Jézus Krisztus útja.

'44 nyarán hívták be sorban a lelkészeket tábori lelkész tanfolyamra. Amikor mi kerültünk sorra, kihelyeztek bennünket Sárospatakra, ott folyt a kiképzés két hétig,

aztán visszajöttünk, és három hónapig Pesten, a Ludovika Akadémián gyakorlatoztunk. Tanultunk ezt-azt, kúszást meg ilyesmit, de minimális katonai gyakorlatot szereztünk, sokkal többet tudtam meg a cserkészeknél, ahol nagyon alaposan ki voltunk képezve. A katonai eskünket éppen a román árulás napján tettük le, 1944. augusztus 23-án. Akkor álltak ők át az oroszokhoz. Jaj, de sok tízezer német és sok tízezer magyar katona életébe került ez! Jaj, de gyalázatos banda! Csehül álltunk egyébként már, rengeteg katonának nem tudtak fegyvert meg lőszert adni, úgyhogy több mint félmillió magyar katonát vittek ki Németországba. Ugye, az volt a legfelsőbb haditerv, hogy majd a Dunánál megállítjuk az oroszokat, majd megállítjuk Bécs előtt...

Németországban én a nagyváradi hadapródiskola századához kerültem, kétszáz-kétszázötven fiatalunk volt. Reggel bibliaóra, este áhítat, beszélgetés, bátorítás, vigasztalás, ez volt a tábori lelkesítői szolgálat, de ránk voltak bízva a betegek is, a tábori kórház. A közvetlen felettesem Galgóczy százados volt, egy aranyos, kedves ember, nagyon jóban voltunk.

Azt mindenki tudta, hogy elveszett ez a háború. Magyar katona se amerikaiakra, se angolra nem lőtt soha, mindenki azon igyekezett, hogy nyugati fogságba essen. Amikor az amerikaiakkal összeértünk, megadtuk magunkat. Én úgy estem fogságba, hogy egy kis bajor városkánál jött egy dzsip, megállt, kiszállt belőle egy amerikai tiszt. A szolgálati fegyveremet átnyújtottam neki, azt bedobta a tóba, és beültünk a dzsipbe. Bevitt a téglagyárba – ott gyűjtötték a foglyokat –, mondta, hogy tessék itt maradni a többiekkel. A téglagyár egyetlen éjszakát jelentett csak, azután szanaszéjjel vittek bennünket. Az első táborunk a Bad Kreuznach-i fogolytábor volt. Egy-egy rekeszben ötezren voltunk, és voltak olyan napok, amikor 70-80 halottunk volt, csak a mi rekeszünkben. Volt, amikor négy napig egy falatot se ettem. Két napig nagyon keserves az éhség. A harmadik-negyedik napon éhséget nem éreztem, csak gyöngé voltam, mint a harmat. Fölállni a földről nem volt olyan egyszerű, mert akkor minden elsötétült és eltelt egy-két perc, mire elkezdtem látni, olyan alacsony volt a vérnyomásom. Két hónap alatt tízezer halottunk volt, magyar, német, mindenféle. Nyolc méter mély gödröket ástak, abba hordták a halottakat.

Május 9-én a drága jó, szabad ég alatt ültünk a hátizsákunkon Bad Kreuznachban, és egyszer csak távoli morajlást hallottunk. Rémulten néztük: húszezer repülőgép

repült el felettünk! Az amerikai őr mondta, hogy most van az aláírása a fegyverszünetnek, a hivatalos befejezése a háborúnak.

Két hónap után továbbvittek minket Franciaországba. Gyönyörű tájakat láttam, mert a Rajna-vidéken vittek végig bennünket nyitott vagonban. A franciaországi táborban voltak katolikus papok, reformátusok, evangélikus is volt. Minden reggel tartottunk bibliaórát, este tartottunk áhítatot; a többség igényelte és részt vett az istentiszteleti alkalmakon. A tábornak volt egy amerikai tábori lelkésze, aki az egész szolgálat fölött rendelkezett. Ez a derék amerikai lelkész, akinek a szülei még Dániából vándoroltak ki, azt mondta, hogy törődni kell a német katonákkal is, mert Hitlerék nagyon ellene voltak a német teológusoknak, és a lelkészeket lehetőleg az első vonalba küldték, hadd hulljanak. A német Hitvalló Egyház¹⁸ lelkészei, kiváló professzorai szanaszét voltak, itt hadnagy volt az egyik, ott őrmester a másik. A mi tábori lelkészünk más táborokból is összeszedte a keresztény lelkészeket és berendezett nálunk egy hadifogoly-teológiát: az egyik sátorban volt a katolikus oldal, a másikban a protestáns, a harmadik sátorban laktunk, a negyedik sátorban pedig folytak az előadások. A fogolytáborban nem lehetett csak úgy mászkálni, de mi, lelkészek kaptunk igazolványt, és minden héten – ha jól emlékszem, pénteken – összegyűltünk a tábori lelkésznel. Volt egy szép nagy szálláshelye, ahová könyvtárat is szerzett, és minden pénteken volt egy alkalom, parlamentnek hívtuk, ahol megbeszéltük a lelkigondozás, az istentisztelet kérdéseit meg egyebeket. Nagyon drága alkalom, drága, kedves ember volt. Amikor szabadultunk, elmentem hozzá elköszönni. Áldást kívánt és kedvesen adott egy írást – még most is megvan valahol –, hogy az ő vezetése alatt nagyszerű lelkészi munkát végeztem a magyar foglyok között.

Megindult a hazaszállítás. Igen ám, de sokan voltunk, akiknek a felesége, családja Németországban volt. Még amikor behívtak, eljegyeztünk a menyasszonyommal, aztán feleségül vettem, úgyhogy mi együtt estünk fogságba, mint ahogy a többi tisztársam, mert én főhadnagyi rangban szolgáltam. De hát a feleségeink, családjaink Németországban maradtak, mi lesz most velük?

És milyen az Úristen csodálatos dolga! Kiderítette Kulifay Imre¹⁹ párizsi magyar református lelkész, aki bejárt hozzánk látogatni, hogy a tábor körzetének katonai parancsnoka egy bizonyos Lavigny (?) ezredes, aki a magyarokat nagyon szereti. Ő ugyanis még az első világháború idején német fogságba esett, és hadifogolytáborba

került Ausztriába, de sikerült átszöknie Magyarországra, ahol tárt karokkal fogadták, kapott civil ruhát, igazolványt, havi ellátást... szóval nagyon megszerette a magyarokat. Megkereste őt Kulifay Imre, és elmondta, hogy milyen probléma van. Lavigny ezredes azt mondta, hogy ő a magyarokon segít okvetlenül, de csak egyféleképpen tud. Nem bocsáthatja el őket, de – mint francia körzeti parancsnok – kérhet ki foglyokat munkára. Ha a magyar foglyok megbíznak benne és aláírják az amerikaiaknál a beleegyezést, hogy a franciáknak kiadják őket, ő majd Németországba küldi a foglyokat a családjukhoz. Hát hogyan bízunk volna meg benne! Átvettek az amerikaiaktól minket, bevitték a város közepébe egy szép nagy udvarba. Fölsorakozunk, jön egy francia tiszt: „Uraim, önök mostantól fogva szabadok. Nagyon kérem, néhány napig, amíg az irataik elkészülnek, a várost ne hagyják el”. Kaptunk reggelit, ebédet, vacsorát és néhány nap múlva megkaptuk a vasúti jegyünket is egészen Németországig azzal, hogy onnan majd a magunk költségén megyünk tovább a német vasúttal. Csodálatos dolog volt, úgyhogy Lavigny ezredes nevét máig is áldom.

Heidelberg

Az én drága kis feleségemet is megtaláltam Németországban. Ez már karácsony előtt volt nem sokkal, és kiderült, hogy van a közelben egy nagy krumpli-kereskedés, aki akar, vehet három kiló krumplit. Elmentem, s ott egy korombeli fiatalember volt a krumpli kereskedőnek a fia. Kérdezi tőlem, beszélek-e németül. Jawohl, mondom. Azt mondja, álljak félre. Jó, végül is legfeljebb nem kapok, mert a többiek ott álltak sorba a három kiló krumpliért... Bemutatkoztunk egymásnak, őt Albertnek hívták. Kérdi, voltam-e fogságban. Igen, mondom, az első komoly fogolytábor a Bad Kreuznach-i volt. Fölragyog a szeme, azt mondja: „Én is ott voltam!” Kért mindjárt egy zsákot, kocsit, kaptunk hatvan kiló krumplit.

Karácsony napján délben keresnek. Jön az én kedves Albert barátom, mondja, hogy a felesége süttött süteményt és küldi szeretettel. Nagyon köszönjük, nagyon kedves dolog, meglátogathatnánk-e? Jaj, hát elmennénk hozzájuk? Mindjárt megbeszéltük, hogy szerdán este hat órakor elmegyünk. Négy szép gyereke volt, kedves asszonyka a felesége, apósa, anyósa aranyosak... szóval megismerkedtünk. Katolikus család ízig-vérig. Kérdezem tőle, hogy Bibliát szokott-e olvasni. Azt mondja Albert: „Igen,

magammal is vittem a Bibliámat a fogságba. Itt van”. Kezembe adja, eláll a lélegzetem, eltátom a számat – a gyönyörű szép Nestle-féle Újszövetség, görögül!²⁰ Nézek rá. Azt mondja: „Hát én már ebből szeretem olvasni az Igét”. És azt mondja, van neki egy gondolata, de nehogy megbántson vele. Ő arra gondolt a feleségével együtt – aki szintén katolikus, de kedves hívő asszony volt –, hogy minden szerdán este hat órakor eljönnék-e hozzájuk egy kis bibliaórát tartani. Nagyon szívesen! „És van egy kedves barátnőnk – mondja –, akivel szintén szoktuk együtt olvasni a Bibliát. Ő is nagyon szívesen jönne”. Nagyon boldogan! Attól fogva minden szerdán este hat órakor ott voltunk náluk. Később megmutatta, csodálatos protestáns teológiai könyvtára volt. Összetegeződtünk másnap, és mondom: „Te, hát tulajdonképpen te nem vagy katolikus?” Azt feleli: „Nem, de én nagyon komolyan gondolkodtam, az Úr elé vittem imádságban, és azt a választ kaptam, hogy maradjak meg itt, mert itt kell, hogy kovász legyek”. Az én kedves, drága Albert barátom Magyarországon is meglátogatott egyszer, amikor már olyan idők voltak, hogy jöhettek, és leveleztünk is. Ő újságíró lett aztán, egy weideni lapnál volt szerkesztő.

Gizikével nagyon örültünk, mikor végre megtaláltuk egymást Németországban, de hazaszállítás akkor már nem volt. Viszont hallottuk a rádióban, meg olvastuk a helyi újságban, hogy a szétbombázott Németországban elsőként megnyílt a heidelbergi egyetem. Heidelbergi egyetem! – nagyot dobbant a szívem. Megint a jóságos mennyei Atya! Elutaztam Heidelbergbe. Megkerestem a Providenzkirche²¹ lelkészét, Friedrich Haust, megmondtam, hogy ki vagyok, mi vagyok, elmondtam mindent a feleségemről, és mondtam neki, hogy nagyon szeretnék itt egy kicsit tanulni. Dr. Friedrich Haus megölelt és nagyon boldogan mondta, hogy jó, hogy jöttem, ő egyébként tanára is az egyetemnek. Elintézte, hogy a Német Evangélikus Egyház átvett engem lelkésznek, úgyhogy – még mint menekült – a feleségem is megkapta a pótlékot. Csodálatos időszak volt. Kaptunk szobát, ami akkor óriási szó volt, és megvolt a jövedelmünk. Reggel mentem az egyetemre, a csodálatos, drága előadásokat nyeltem, mint kacska a nokedlit, és mikor hazajöttem, ebéddel várt az én Gizikém. Délután elmentünk ismerősökkel találkozni, jártunk az erdőben, gyönyörű helyeken, bejártunk Heidelbergbe, amit a háború alatt az amerikaiak nem bombáztak, mert kinézték főhadiszállásnak.

Én német lelkész lehettem volna, mehettem volna akárhová, mehettem volna Amerikába... És akkor kaptunk otthonról egy levelet, de nem a magyar postán

keresztül. Magyarországról akkor telepítették ki a németeket, és a szüleinknek itthon volt ilyen ismerőse. A lelkére kötötték, hogy küldje el nekünk a levelet, de Németországban adja csak föl, nehogy rendőrkezre kerüljön. Megírták, hogy iszonyú nyomorúság van itthon, nincs enivaló, nincs biztonság, nincs orvosság. Könyörögve könyörögtek, hogy nagy a világ, ha akarunk, maradjunk Németországban, ha akarunk, menjünk Amerikába, Kanadába... bárhová, csak haza ne, eszünkbe ne jusson. Elolvastuk, egymásra néztünk és letérdeltünk. Mi együtt imádkoztunk mindennap, Igét is együtt olvastunk. Amikor fölegyenesedtünk a térdünkről, egymásra néztünk, és mint akit vezényelnek, egyszerre mondtuk: haza kell mennünk. Leültünk Igét olvasni. Jób könyve 5. fejezet.

„Hogy legyen reménysége a szegénynek, és a hamisság befogja az ő száját. Ímé, boldog ember az, akit Isten megdorgál, azért a Mindenhatónak büntetését meg ne utáljad! Mert ő megsebez, de be is kötöz, összezúz, de kezei meg is gyógyítanak. Hat bajodból megszabadít, és a hetedikben sem illet a veszedelem téged. Az éhínségben megment téged, a haláltól, és a háborúban a fegyveres kezekről. A nyelvek ostora elől rejtve leszel, és nem kell félned, hogy a pusztulás rád következik. A pusztulást és drágaságot neveted, és a fenevadaktól sem félsz. Mert a mezőn való kövekkel is frigyed lesz, és a mezei vad is békességben lesz veled. Majd megtudod, hogy békességben lesz a te sátorod, s ha megvizsgálod a te hajlékodat, nem találsz benne hiányt. Majd megtudod, hogy a te magod megszorodik, és a te sarjadékok, mint a mezőn a fű. Érett korban térsz a koporsóba, amint a maga idején takarítatik be a learatott gabona”. Amit ígért Isten, az utolsó betűig beteljesedett. Ezt mondom a 91. évemben. Az utolsó betűig.

És akkor még inkább megfogtuk egymás kezét. Elővettem egy postai levelezőlapot és megírtam a hazaszállításra való jelentkezésünket. Hülyék, marhák, állatok, eszelősek, ilyenek voltunk mi, mármint ez volt ott az általános vélemény rólunk. Később sokszor elmondtam az ifjúságnak is, a gyülekezetnek is, hogy az Úr Jézus hülyéjének lenni a legjobb.

Feladtam a levelet, másnap reggel azt mondja a feleségem, hogy te, úgy fáj a hasam, nem jól vagyok. Elhívom a körzeti orvosunkat, akihez tartoztunk, megvizsgálja, azt mondja, muszáj beküldenie Gizikét a diakonissza kórházba, de ne aggódjunk, a legjobb barátja ott a sebészprofesszor. „Írok egy levelet, holnap reggel

nyolckor jelentkezzenek nála!” Bemegyünk reggel nyolcra, hát vagy harminc ember vár dr. Bergre. Jön egy diakonissza: „Hölgyeim és uraim, menjenek haza, a professzor úrnak ma 13 műtétje van, senkit nem tud fogadni. Senkit! Majd jöjjenek holnap!” Mondom, én egy levelet hoztam ettől és ettől. Azonnal vitte befelé: „Tessék várni, odaadom azonnal”. Két perc múlva ott van Berg professzor: „Ezt az én legjobb barátom küldte, okvetlenül most azonnal megvizsgálom a kedves feleségét”. Terel be bennünket, megvizsgálja, veszi a telefont. Kérdezi Gizikém, hogy miről beszél. Hallom, amint mondja az utasítást, hogy ebbe a szobába tegyék, erre az ágyra, ezt meg ezt tessék adni neki... Mondom Gizikének: „Hát édes, itt maradsz”. A professzor tényleg adja a papírt: „A nővér várja magukat. Sajnos vakbélgyulladás van, így nem lehet utaztatni. Egy óra múlva operálom”. 13 műtétje volt aznap, és egy ismeretlen kis magyar asszonyka tán másodiknak következett. Végül még a veséjét is rendbe hozták, majdnem egy hónapig ott volt.

Vége van, bemegyünk, azt mondja a professzor: „Az utolsó vizsgálatot majd otthon végzem, ez a lakcímem, délután jöjjenek”. Tudni kell ehhez, hogy két hónappal korábban egyszer jött postán a címünkre kétszáz márka. Feladó nincs, küldő nincs. Nekem volt címezve, csak az Úr tudja, hogy ki küldte. Azt mondta akkor Gizikém: „Nem tudjuk, hogy Isten miért küldte ezt a pénzt, én elteszem ide a ruhák alá. Megkapjuk havonta a jövedelmünket, megélünk, tegyük ezt félre”. – „Nagyon jó édesem, tegyük félre”. Mikor eljöttünk a kórházból, találkozom a német lelkész barátommal, akinek a gyülekezetébe tartoztunk, mondom neki, hogy Kurt Berg volt az orvosunk. Mennyit kérhet? Hát, azt mondja, ez a Berg nagyon híres professzor, királyok, meg miniszterelnökök jönnek hozzá Európa különböző részéről, de nagyon emberséges. „Ha kétezer márkát kér, vedd úgy, hogy teljesen ingyen megcsinálta a baráti kapcsolatra való tekintettel”. Elmentünk, Berg megvizsgálta a feleségemet a házi rendelőjében. Nagyon szép volt a forradás, azt mondja, rendben van, teljesen nyugodtan ehet is. „Hát – mondom – professzor úr, mivel tartozunk?” Rám néz, elmosolyodik: „Ott a titkárnőm, kérjenek egy borítékot, és tegyenek bele kétszáz márkát”. Megköszöntük, beletettük a kétszáz márkát, így mentünk haza.

Ei kellett mennünk Regensburgba, onnan indultak Magyarország felé a vonatok. Vasárnap este szálltunk be a marhavagonba, és hétfőn reggel Ágfalván voltunk, Magyarországon.

Az egyetlen jó összeköttetés

Amikor hazaértünk, óriási volt a család öröme.. Én megmondtam édesapámnak komolyan, hogy az Úristen minket döntés elé állított, és az Ő kegyelméből mi igent mondtunk neki. Ők mindenféle szempontokat írtak nekünk a levelükben, de nekünk csak ez az egyetlen nagyon fontos szempontunk van. Édesapám építész volt, szabad ember. '48-ban már kezdett látszani, hogy itt semmiféle szabadság nem lesz, mert mindenkit bekényszerítettek valamilyen vállalathoz. Úgy érezte, hogy ezt ő nem tudja vállalni. Azt mondta, úgy határoztam, elmegyünk. Kanada volt a cél. Találtak egy volt csendőrt, aki egy osztrák határ menti kis faluban lakott, és pénzért vállalta, hogy átvisz embereket. Volt nekünk egy épülő házunk, ami nem volt még készen. Egy csütörtökön reggel mondom a feleségemnek: „Menjünk be édesanyáékhoz – én édesanyámnak, édesapámnak hívtam az ő szüleit is –, szabadnap van, se bibliaóra, se hittan, menjünk be!” Jó. Ott vagyunk náluk, kinézek az udvarra, látom, jön az édesapám. Elmondja, hogy el kell valamilyen módon adni azt a félig kész házat, mert annyi pénzt kér ez az atyafi a határon átvezetésért. Gyorsan megkínáltuk reggelivel, aztán fölszedelőzködtünk és mentünk. Csodálatos dolog volt, délre el volt adva a ház és ott volt a két kezünkben a pénz! Akkor elbúcsúztam tőlük, a testvéreimtől, együtt imádkoztunk, és ők elmentek. Érdekes dolog volt, hogy édesapám olyan világosan értette a mi hazajövetelünket, hogy még csak el sem hangzott, hogy gyertek velünk. Ez nagyon jól esett. Azért jött, hogy eladja a házat, és hogy búcsúzzunk el tőlük.

Egy megírt levelezőlap volt készen, amit ha visszajött az átvívó – tehát ha sikerült átjutniuk –, majd fölad nekünk. Abban ezt írta édesapám: "Sajnáljuk, hogy búcsú nélkül, de el kellett mennünk" – vagyis ez egy igazolás volt nekünk arról, hogy nem tudtunk semmiről, mert a disszidálás akkor már bűn volt. Ez április 28-án történt, egy hónap múlva az egész határ el volt aknásítva, akkor már ez az atyafi sem tudta volna átvinni őket.²²

Az átjutásuk csodálatos dolog volt. Mikor az első falun mentek keresztül – apa, anya, hat gyerek –, az osztrák csendőrök mindjárt elfogták őket. Mondja az osztrák csendőrparancsnok, hogy most szépen visszakísértetem magukat Magyarországra. Bandi öcsém, aki akkor már jól beszélt németül, azt mondja a csendőrparancsnoknak: "Parancsnok úr, ne cifrázzuk, minket odaát jól megvernek,

megkínoznak, aztán agyonlőnek. Ettől kíméljen meg, vegye elő a pisztolyát, hat tölténye biztos van, lőjön le minket, nem fogunk kiabálni". Meghökken a parancsnok: "Hát ezt nem". – "Inkább átad minket, hogy majd a kommunisták csinálják ugyanezt? Gondolja, hogy az jobb lesz?" Azt mondja erre: "Idehallgassanak, én most az állásommal játszom, de van nekem egy megbízható csendőröm. Ő elkíséri magukat a falu végéig, ott lemennek jobbra és találnak egy erdészházat. A mi erdészeink mind nagyon megbízható emberek. Kérdezzék meg, hogy merre menjenek a következőig, és így majd erdészházzal erdészházra jutnak, csak faluba be ne menjenek, hanem az erdőben menjenek szépen. Csak a legvégén majd, amikor elérnek az angol zónahatárhoz, ott nagyon vigyázzanak!" Megérkeznek abba a faluban, ahol az angol zóna kezdődött. Elmondták nekik az utolsó erdészházban, hogy a falun egy kis patak folyik keresztül, azon van egy egyszerű kis gyalogos fahíd, aminek az innenső oldala még orosz, de a túlsó oldal már angol zóna. Ott próbáljanak átmenni. Megérkeznek, meglátják a patakot, a hidat. Bandi öcsém be akart menni egy közeli házba, hogy megtudja, jó helyen járnak-e, amikor egyszer csak jön egy osztrák kerékpáron. Leugrik a kerékpárról, elrántja az öcsémet s mondja neki, hogy azon a hídon most szaladjanak át gyorsan, mert ahová ő be akart menni, az éppen az orosz őrségnek a háza. Szaladtak át, és éppen csak hogy átértek azon a kis hídon, mikor jöttek ki az orosz határőrök a házból. De ott már az angolok szaladtak eléjük és géppisztollyal mutatták az oroszoknak, hogy lőni fognak, ha nem mennek vissza. Így aztán az oroszok káromkodtak, de már ők odaát voltak.

Az angolok megettették őket, aztán lefeküdtek és két teljes napig aludtak. Másnap rögtön kaptak DP kártyát – "displaced person" –, ezt kapta minden menekült. Ősz volt már, mikor meghallották, hogy Münchenből indul egy repülőgép és Caracasba, Venezuelába visz menekülteket. Az öcsémnek akkor be volt már adva a kanadai bevándorlási kérelme, de még nem jött semmi válasz rá. Október volt, az első hó is leesett Münchenben, mikor a repülőgép elindult velük. Caracasban boldogan szálltak ki és tépték le magukról a pulóvereket az ottani plusz 45 fokban. Talán két évig voltak Venezuelában, ott érte Bandi öcsémet utol a kanadai bevándorlási engedély. Ő el is búcsúzott szépen, elment, mondván, hogy megteremti a lehetőséget, és akkor majd jöhetnek utána.

Csakhogy az öcsémnek nem volt egyesült államokbeli vízuma, és hiába fizette ki Torontóig a repülőjegyet, akkor az volt a szabály, hogy akinek nincs amerikai vízuma,

az nem repülhet az Egyesült Államok fölött. Erre külön repülőgépet küldött érte a kanadai légitársaság: "Uram, mi elvállaltuk, tehát mi elvisszük önt, mivel ki van fizetve a jegye". Azt mondja a pilóta Bandi öcsémnek: "Üljön ide mellém, ne unatkozzak" – ő volt az egyedüli utas. Nagyon jól összebarátkoztak, és amikor este kilenc órakor leszálltak Torontóban, a pilóta azt mondta: "Uram, most megvacsorázunk". Mondja neki Bandi, hogy nincs pénze, nincs dollárja. Azt mondja a pilóta: "Maga most érkezett Kanadába. Olyan országba jött, ahol senkinek nem szabad éhen lefeküdni". Másnap reggel Bandi elment a magyar református gyülekezetbe, és hétfőn már volt munkahelye. Ő kertészeti középiskolát végzett itthon, de hogy milyen munkát kapott Kanadában, azt nem tudom, de elhelyezték valahol, szobája is volt, ahol lakott, és óriási szeretettel fogadták. Később, amikor már minden nagyon jól ment és tudott bérelni egy lakást, akkor a szüleim és a testvéreim elmentek őt meglátogatni. Megérkeztek, és órák alatt el volt intézve az ő bevándorlásuk is.

Nem sokkal később írt az öcsém, hogy menjek ki meglátogatni őket, küldi a jegyet. Én tíz útlevélkérelmet is beadtam, kaptam is válaszul mindig egy klozettpapírt, hogy "kérése ez idő szerint nem teljesíthető". Nem baj, beadtam a következőt, amikor az öcsém megint hívott. 1962. december 8-án – ez a születésnapom, azért emlékszem – kaptam az első választ, ami végre nem klozettpapír volt, hanem levél. Az állt benne, hogy "kérésével akkor tudunk foglalkozni, ha az Állami Egyházügyi Hivatal²³ ajánlja, hogy adjanak önnek útlevelet". Bementem másnap az Egyházügyi Hivatalba, az elnökhelyetteshez jutottam. Írt, föl sem emelte a fejét. Mondom neki, hogy ezt az írást kaptam az útlevélosztálytól, tessék elolvasni, az Egyházügyi Hivatal ajánlását kell kérnem. Elolvassa, azt mondja: „Foglaljon helyet. Mit akar? Kanadába menni?” – „Igen. És egyet tudok mondani: nekem hat testvérem él ott, de én itthon vagyok, még Heidelbergből is hazajöttem. Szeretném meglátogatni a testvéreimet, és amennyi időt kapok önöktől, annak az utolsó napján én itthon vagyok. Nem disszidálni akarok, csak a testvéreimet szeretném látni, és az édesapám sírjánál szeretnék megállni, mert ott van eltemetve”. Rám néz: „Az elnök úr dönt ebben, de én a kérését támogatom”. Január 23-án jön a postásunk, látom, hogy az útlevélosztálytól jött a levél. Kinyitom, és ott van a kezemben az útlevél, érvényes Európába és Amerikába egy évig. Hát én úgy sírtam, de úgy sírtam! – Gizikém meg velem sírt. Megkaptam végül.

1963-ban én már Órszentmiklóson szolgáltam. Az esperesünk, Madarász Lajos²⁴ bácsi az utolsó lelkeszi értekezleten bejelentette, hogy Ervin testvérünk most elmegy, augusztus végén lesz itthon. Nagy volt az öröm, ölelgettek. Jön az egyik társam, aki nagyon belekerült a békemozgalmakba szegény, és kérdezi: „Most mondd meg, tegnap kaptam meg az elutasítást, pedig hivatalosan hívtak meg az NDK-ba! Az NDK egyháza! Neked milyen összeköttetésed van?” Csak fölmutattam az égre. Legyintett. Mondom, pedig ez az egyetlen jó összeköttetés.

Mikor megérkeztem Torontóba, végtelen nagy öröm volt a családban. Akkor leültünk, és én azt mondtam nekik: „Kedveseim, egy valamit mondanom kell, hogy erről ne legyen aztán többé szó. Én nagyon szeretnék sokat látni, hallani, de augusztus 13-án indul a hajóm, és én augusztus 13-án erre a hajóra folszálok. Azt kérem, hogy többé erről szó ne legyen” – és áldom az Urat, hogy nem is került szó. A testvéreim megértették, az öcsém, aki utánam következik, és aki elsőnek lett a testvéreim közül hívő ember, megölelt, és azt mondta: „Ervinkém, nem csalódtam benned!” Én ezen egy percig nem gondolkodtam. Aki katona volt, az tudja, hogy a katona oda megy, ahová a parancsnoka küldi, ott marad, ahová a parancsnoka parancsolja, azt csinálja, amit a parancsnoka mond. Az én megváltó Uram, az én főparancsnokom engem Órszentmiklóásra küldött, és nem mentett föl. Akkor pedig nekem ott a helyem.

Sokfelé jártam, nagyon aranyos élményeim voltak. Torontóban ötezer lelkes volt a magyar református gyülekezet. Februárban halt meg infarktuszban a papjuk, így aztán nagyon vártak, és minden vasárnap én prédikáltam. Szép nagy baptista gyülekezet is volt, szintén előző évben halt meg a papjuk – minden vasárnap prédikáltam náluk is. Négyszázezer német lakott akkor Torontóban, de kevés volt a papjuk, és segítséget kértek: vasárnap délután lennék szíves megtartani a női bibliaórát. A vasárnapom így nézett ki: 10-re mentem a magyar református gyülekezetbe, prédikáltam, 11-kor már várt a magyar baptistáktól valaki autóval, 12-ig prédikáltam a baptistáknál, és délután 4-kor tartottam egy német asszony-bibliaórát. Este 6 órakor pedig az angol nyelvű református gyülekezetbe mentünk az öcséimmal és a két sógornőmmel Igét hallgatni. Így telt a vasárnap.

Amikor hazajöttem, hamarosan ismét volt lelkeszértekezlet, boldogan szorongatták a kezemet. Sokan örültek, de volt, aki csak ennyit mondott: „Te hülye”. – „Én azt

mondom neked – feleltem –, hogy Jézus Krisztus hülyéjének lenni a legjobb. És én meg is akarok maradni, a mi drága Urunk hülyéjének”.

Segédlelkész évek: Tahitótfalu, Pécel (1948-1959)

Mikor hazajöttünk drága kis feleségemmel Heidelbergből, letettem az első és a második lelkészképesítő vizsgát. Első szolgálati helyem segédlelkészként Tahitótfalu volt. 1948-tól '52 nyaráig voltunk ott, nagyon szerettük a gyülekezetet, a gyülekezet is minket. A főnököm Ecsedy Aladár²⁵ volt; ő is és a felesége, Margit néni is teljesen benne élt a gyülekezetben. Mi a lelki ébredés közepébe csöppentünk bele. Csodálatos érzés volt, öröm volt. Be is kapcsolódtunk menten. A tahi konferenciaközpont főépületét én is falaztam – ugye, meséltem, hogy falazni már gyerekkoromban jól megtanultam. Tulajdonképpen a tahi telep kiépítése úgy kezdődött, hogy az özvegy Sípos néninek volt ott egy darab területe, az lett a mostani telep központja. Azt mondta Ecsedy Aladárnak, hogy márpedig én ezt az egyháznak adom, hogy legyen itt egy lelki központ. Itt van a papír róla, tessék, ez most már az egyházé. Ez óriási dolog volt. Először úgy volt, hogy vasárnapi iskolai továbbképző telep lesz, de aztán kiderült, hogy ennél sokkal többre is lehet még használni.²⁶ Hamarosan jött ez is, az is, hogy tiszteletes úr, nekem is van egy-egy darab földem, odaadom én is. Lett egy szép kis terület, és akkor elkezdődött a téglára való gyűjtés meg az építkezés. Bibliaórák voltak, konferenciák voltak, összejövetelek voltak, imádkozó csoportok voltak. Az egy csodálatos időszak volt.

'52 nyár végéig szolgáltunk Gizikével Tahitótfaluban. Ő az esperesi hivatalban végezte az adminisztrációt, előttem pedig ott volt a gyülekezet. Látogattam, minden délelőtt. A gyülekezet körzetekre volt osztva, és minden körzetnek volt egy gazdája, egy-egy kedves asszony, ő vitt, és mikor azt a körzetet bezártuk, akkor átadott a másik körzetnek. Drága dolog volt. Ezek az asszonyok azon a címen jártak családoknál, hogy az egyházmegyei újságot hordták szét. Csodálatosak voltak ezek a látogatások. Mindig volt egy rövid ige, rövid imádság, beszélgetés, ismerkedés: hányan vannak a családban, gyerekek, felnőttek, nagymama stb. A gyülekezetet látogatni kell, az emberekhez el kell menni. Az Úr Jézus azt parancsolta, hogy vigyétek az evangéliumot.

Megbetegedett a tőlünk négy kilométerre lévő Pócsmegyer lelkipásztora, az öreg Hörömpő Feri bácsi. Az egyik szemét tán ki is vették, operálni kellett, kórházban volt. Én jártam át istentiszteletre, hittanra. Ugye, én egy „mérhetetlenül gazdag ember” voltam, kaptam külföldi segítségből egy jó kerékpárt, és azzal közlekedtem. Tahitótfaluban is nekünk kellett szolgálnunk: az ifjúságot ketten vezettük, Gizikém a lányokat, én a fiúkat, mert külön volt lány bibliaóra, és külön volt fiú bibliaóra.

Az Úristen csodálatosan nevelt, és amikor nevelt, valahogy meg is értette velem, hogy fiam, én most nevellek. Furcsán hangzik, de Ő adta a gondolatokat, és nagyon érdekes volt az is, amire Ő szent felsége – ez egy gyönyörű kifejezés, eleink így mondták az Úristenre: Ő szent felsége – rámutatott, hogy fiam, te majd ne így csináld. Sok mindent engedett megtörténni, és érdekes, hogy akkor már így jött a gondolat, hogy te majd ne így. Most szenvedsz – ne így! És azt tudom mondani, hogy mind a gyermekeim nevelésében, mind a gyülekezeti munkában ennek nagyon sok hasznát vettem. Mindig eszembe jutott az Úristen: Ugye nem volt jó? Nem volt jó. Ne így csináld!

Ecsedy Aladárnak kísértetiesen olyan természete volt, mint az édesapámnak, úgyhogy én már edzetten kerültem oda. Őnekik ellentmondani nem lehetett, se az édesapámnak, se Ecsedy Aladárnak. Mind a két esetben azt kellett csinálni, hogy tudomásul vettem, hogy amit most mond és parancsol, az marhaság, de ezt megmondani, pláne megbírálni érte nem lehet. Én fölmértem pillanatok alatt, hogy ez így nem jó, de ha mondtam volna neki, hogy esperes úr, vagy Aladár bácsi, ez így nem jó, egyből lenyelt volna. Ugyanazt csináltam Tahitótfalun, mint otthon: tudomásul vettem, bólintottam és gyorsan kerestem valami nagyon sürgős elfoglaltságot, amit most előbb okvetlenül meg kell csinálni. Eltelt egy-két óra, jön Aladár bácsi, kérdezi: "Megcsináltad, amit mondtam?" - "Nem, hát ugye, ezzel foglalkoztam" - "Jaj, de jó, hogy egy ilyen marhaságot nem csináltál meg!" A bajuszom alatt mosolyogtam, mert tudtam én ezt. Nem mondtam neki, ó, nem! Mind a ketten robbanékony természetűek voltak, és akárki ellentmondott nekik, abból óriási robbanás lett. De erre rájöttem én már akkor – mondom, nevelt az Úristen.

De csakhamar megindult az ördögnek a mozgolódása is. Az nagyon fontos dolog – és nemcsak a lelkeszi munkában, hanem aki hisz az Istenben és az Ő fiában, az Úr Jézus Krisztusban, annak tudni kell –, hogy nem képzelet, hanem nagyon valóságos

a Gonosz, a Sátán. Jézus mondja, hogy láttam a Sátánt levettetni az égből [Lukács 10, 18], most már az ő területe csak a föld, és itt őrvöng, pusztít. Nagyon komolyan kell venni, hogy van Sátán. Ha komolyan veszi az ember, akkor menekül az Úrhoz védelemért, oltalomért, segítségért, megtisztításért, megbocsátásért. Aki nem hiszi, az Jézushoz sem megy igazából. Hát miért mennék, mondja, kutya bajom, süt szépen a nap, reggeliztem, lesz ebéd is...

Abban az időben már folytak a kitelepítések Pestről, ez nagyon keserves volt. Ecsedy Aladár, aki esperes volt akkor, írt egy körlevelet, amelyben felszólította a mi egyházmegyénk gyülekezeteit, hogy ezeken a kitelepített családokon segítsenek, és gyűjtést ajánlott. Hívatta Ecsedy Aladárt a pesti esperes. Jaj, gonosz ember volt ez a Fekete Sándor²⁷ nevű fasori lelkész! Szabó Imre helyére nevezték ki esperesnek, akit eltettek Bujra, három év múlva meg is halt szegény. Az ő helyére került ez a csirkefogó Fekete Sándor, aki mindenben, ami rossz rész volt az egyház vezetésében nagy szerepet vitt. Közölte Ecsedy Aladárral, hogy azonnal mondjon le az esperesi tisztségről, és még örülhetett, hogy ennyivel megúszta. Nagyon megalázták. Jött haza Ecsedy Aladár Pestről, mondta: „Nem vagyok többé esperes. Egyelőre a lelkészi állásomban meghagytak”.

És akkor csodálatos dolog történt. Mikor Ecsedy Aladár „lebukott”, az új esperes Deme Laci bácsi²⁸ lett, a péceli lelkész, aki már épp nyugdíjba akart menni. Ő tényleg jó barátja, bizalmasa, tanácsadója volt Bereczky püspök úrnak,²⁹ így aztán őt választotta meg a megye. Az új esperes, Deme Laci bácsi ragaszkodott hozzánk, mint házaspárhoz, mert látta, hogyan dolgozunk. Így kerültem Pécelre segédlelkészként Deme László esperes mellé. Laci bácsi azt mondta: „Fiam, én már nyugdíjba akartam menni, fáradt öregember vagyok, én már nem bírom. Ott a gyülekezet előtted, csináld!” Csodálatos évek következtek sok lelki áldással, haszonnal, neveléssel.

1956

Amikor a forradalom győzött, Pécelen pillanatok alatt megalakult a Nemzeti Bizottság, aminek tagja voltam, és mindent szépen, a legteljesebben elrendeztünk. Semmi nem történt, Pécelen békesség volt. Egyik barátomat meg vagy hét-nyolc

embert elvittek ugyan Gödöllőre és betették ott a börtönbe, de szeretettel fogadták őket és mondták, hogy uraim, ne féljenek semmit, vigyázzunk magukra. Aztán egy hét múlva elküldték őket haza. Na, hát ennyi volt az izgalom. Az emberek otthon disznót vágtak, mert nem ment a vonat, nem tudtak dolgozni menni. A Szabad Európa Rádiót lehetett hallgatni, ők tájékoztattak.

November 4. vasárnap volt, úrvacsoraosztás. Arra ébredek reggel, hogy verik az ablakot. Ugrok föl, nyitom az ablakot, nézem, hogy ki az. Ott áll Kiss Laci bácsi, drága kurátorunk, s mint akit locsolnak fölülről, annyira ömlik a könny az arcán – én úgy még nem láttam emberarcot. Azt mondja: „Ervinkém, hallgasd!” Háborút járt ember vagyok, meg tudom különböztetni a kézigránát hangját az ilyen vagy olyan lövegétől. Azt mondja Laci bácsi: „Az oroszok éjjel megtámadták Budapestet, azt hallod”. És avval már fordul és szalad el. Hát úrvacsoraosztás. A templom dugig. Hirdettem az Igét – megadta az Úr, hogy miről –, életünk egyik legcsodálatosabb úrvacsoravétele volt ez. Közben a templomablak is zümmögött, ahogy Pestről meg Csepelről odahallatszottak a lövések. Pécel kicsit följebb van, jól odahallatszott – csütörtökig hallgattuk ezt.

November 5-ére virradó éjjel arra ébredek, hogy bejön a hálósobánk ablaka függönyöstől, keretéstől. Kaptunk egy találatot. Fölugrottam, a négyéves kislányunkat – akkor még csak ő volt meg – kikaptam az ágyból, s már jött a következő. Akkor levágtam magam, mint rendszeren kiképzett katona, védve a kislányomat. Aztán mondtam: „Gizikém, gyere!” Mikor csönd lett, ő fölkapott egy dunyhát meg egy paplant, én a kislányomat, és leszaladtunk a pincébe. Eszembe jutott, hogy van ott egy öreg ajtó, amit már letettek, hogy majd szétvágják. Megtaláltam a sötétben, letettük rá a dunyhát, középre tettük a kislányomat, megpuszilgattuk, már aludt is. Aztán megindult: másfél órán keresztül ágyúból kilőtt rakétával lőtték bennünket – sosem derült ki, hogy miért, mert Pécelen egy pofon sem volt –, mi pedig másfél órán át imádkoztunk együtt hangosan. Akkor abbamaradt a lövöldözés. Följön a szomszéd: „Ervinkém, Ervinkém, éltek?” – „Élünk”. Ők is kaptak telitalálatot. A hálósobájukba, átszakítva a mennyezetet, beesett egy rakéta, de nem robbant föl. „Mit csináltatok, Géza, vele?” – „Mondtam a feleségemnek, nem jól van ez itt, kivittük az udvarra”.

Kedves jó barátom volt a péceli kórház igazgatóhelyettese, egy nagyszerű szívgyógyász. Sokszor vacsoráztunk együtt, miután egyszer ott tartottuk. „Laci, maradj itt vacsorára, oszd meg velünk!” – „Szívesen, de hát mit vacsoráztok?” – „Kis teát szaharinnal (akkor még csak havi egy kiló cukrot lehetett kapni) meg zsíros kenyeret”. – Ez igen, ezt szeretem, szívesen elfogadom”. Máskor is átjött, aztán presbiterünk is lett, később ő lett a gondnok. Pécelen a Ráday-kastély egy része akkor már a MÁV-kórház kihelyezett részlege volt, de papnak kórházban látogatni, ez akkor elképzelhetetlen volt. Nem akar beengedni a portás. Kérdezi, hogy kihez megyek meg miért. Rokonom az nekem? Lejött Laci bácsi személyesen: „A tiszteletes úr éjjel-nappal, amikor akar, vagy amikor szükség van rá, akkor bejön”. Jártam be. Nagyon híres, jóra való szakorvos volt az igazgató; ő volt akkor a községi párttitkár, a tótumfaktum. Bementem hozzá, azt mondja: „Nézd, én nagyon megértelek és helyeslem, amit csinálsz, de most a te megértésedet kérem. Én vagyok, az igazgató, nekem a pártba bele kellett lépnem az előrehaladásom érdekében. De én szombaton délben elmegyek, és semmiképpen hétfő reggelig ide be nem jövök”. Mondom: „Nagyon köszönöm, tiszteletben fogom tartani”. Nem is volt semmi baj. Szombat déltől hétfő reggelig nem volt bent, én pedig jártam az osztályokat, látogattam a reformátusokat, evangélikusokat: „Emberek, Igét olvasunk, úrvacsorát is hoztam...” Jött az ügyeletes főnövér: „Tiszteletes úr, itt van egy kitűnő, üres terem, nagyon szépen meg lehetne ott tartani az áhítatot”. Átmentünk. Én nem tudom, az országban hogy volt, Debrecenben hogy volt, de a péceli MÁV-kórházban minden héten volt úrvacsoraosztás, Laci bácsi pedig áldás, békességgel köszönt. Csodálatos kapcsolat volt.

1956. november ötödikén a Ráday-kastélynak az a része is találatokat kapott, ahol a kórház volt. Megkerestem Laci bácsit, az én drága barátomat. „Jaj, de jó, hogy jöttél! – mondja. – Tudom, hogy te nem félsz a vértől, és itten már ájuldoznak. Tartsd a petróleumlámpát!” Hozták a faluból a sebesülteket. Elsőnek hoztak egy férfit a falu széléről. Még élt. Leszedték róla a ruhát, én tartottam. Láttam én sebesültet, halottat, de még olyat életemben nem láttam: mint aki be van mákkal hintve, úgy nézett ki. Laci bácsi vette a csipeszt, megpiszkálta, kivette, kezembe tette: „Repez. A bőre alól szedtem ki, látod?” Mondta, hogy melyik szobába vigyék. Délre meghalt. Akkor hoztak egy kis csecsemőt pólyában. Megnéztük, már nem élt. Kiderült, hogy az apja volt az előbb, akit néztünk. Hozták az anyát.³⁰ Megnézte Laci: „Kedveseim, hullaház”.

Szóval tartottam a lámpát, amíg kellett, és Laci megtette, amit tehetett. Beszélgettünk. „Azt gondolom – mondja –, úgy kellene a benti (a budapesti) kórházat tehermentesíteni, hogy egy teherautónyi könnyebb sebesültet, lábadozó beteget kihozunk ide. Bemennél?” – „Persze, hogy bemegyek”. Elő a teherautó, a vöröskeresztet kitettük rá, és irány be Pestre. Kőbánya felől jöttünk, a Teleki téren megállítanak. „Hova mennek?” – „A MÁV-kórházba” – „Nem lehet. Lövik a pártházat”. Végül továbbengedtek bennünket, és azt tudom, hogy a Dohány utca közepe felé olyan géppuskatűzet kaptunk, hogy az egy háborúnak dicsőségére vált volna. Kedves tanár barátommal, akivel együtt mentünk, bizony lehasaltunk. Mikor eljutottunk a MÁV-kórházba, öleltek bennünket, még az igazgató is. Mutatom a papírt. „Jaj, vannak olyanok, akik már most csak ebből-abból gyógyulnak, menjenek csak oda, ide meg jöjjenek a sebesültek!” Megkaptam a kiszállítandó betegeket, és Isten kegyelméből baj nélkül hazaértünk.

Még októberben, amikor a forradalom győzött, bejöttünk Pestre. A Kossuth Lajos utca üzletei közül egyetlenegynek az ablaka sem volt ép, de a legdrágább fényképezőgépektől kezdve az aranygyűrűkig minden szépen, sértetlenül ott volt az üveg nélküli kirakatokban. Láttunk ékszerüzletet a legdrágább gyűrűkkel üveg nélkül, őrség nélkül! A legdrágább fényképezőgépet, olyat, aminek egy év alatt sem kaptam meg fizetésben az árát! Apró dolgokat, ingeket meg egyebet... és semmit sem vittek el. Ez hihetetlen, gyönyörű volt. November negyedike után pár nappal megint bejöttünk Pestre biciklivel. Gizike édesanyja, édesapja Hódmezővásárhelyen voltak éppen a rokonoknál – örültünk, hogy jó helyen maradtak –, de a lakásuk a VI. kerületben volt, három utcával volt talán odébb a szovjet követség. Megnéztük, a lakás rendben volt. Végimentünk a Kossuth Lajos utcán, a Rákóczi úton, aztán a Keletitől az Üllői útig. Volt olyan hely, ahol a hátunkra kellett venni a biciklit, és az út közepén mentünk a roncsok között. Villamosokat fordítottak keresztbe, mert előjött a csürhe meg az oroszok. Minden üzlet kifosztva, nem is kellett, hogy eltalálják ágyúval. Elballagtunk egészen az Üllői út sarkáig, ott nézegettünk, beszélgettünk, és látom, hogy az egyik házmaster utat csinál, tolja lapáttal a havat meg a szemetet. Ránézek, mondom, mi ez? Azt mondja, magyar katona maradványa. Húscscafatok.

A döbbenetes éjszakák és az öt napos lövetés után jött ki Pestről a barátom, hogy ők elmennek, menjünk velük. Kétszáz ember ment el a faluból. Hívtak ők is, menjek

velük. Az én családom akkor már Kanadában volt, de mi Gizikével nem is beszélgettünk erről, még gondolatban vagy imádságban sem került elő, hogy menjünk vagy maradjunk. Csak egyet tudtunk: azt világosan éreztük, hogy ha mi ezt a gyülekezetet most itt hagyjuk, akkor a templomajtót be lehet csukni – hát ilyen elbizakodott az ember.

„Azt egy szóval sem írta, hogy a babiloni fogság jó”

Én Ravasz püspök úrnál konfirmáltam. Most is itt van előttem, ahogy térdelek, a két keze a fejemen, és mond egy Igét. Amikor őt leváltották, akkor még kevesen voltak vonalások, a többség azt mondta, hogy ez disznóság. Hörömpő Gergellyel,³¹ Körpöly Kálmánnal,³² Ónodi Szabó Lajossal mi elmentünk mindig a születésnapjára, minden évben. Nagyon hálás volt érte, nagyon szeretett bennünket. Egyik alkalommal bemutatta a vejét, Bibó Istvánt,³³ aki épp akkor jött a börtönből. Örültünk neki, körülvettük, Boriska³⁴ csinált egy kis süteményt, kávé... Mi egyet tudtunk, hogy ezt a drága testvért szeretni kell. Az utolsó fényképet én csináltam Ravasz püspök úrról.

Komoly bajok voltak velem. Volt akkoriban egy fogalom, a „nyugatos”. Ez az átokjelző nemcsak a lelkészekre vonatkozott, hanem minden magyar állampolgárra, aki nyugatról jött haza: túl sokat látott. Ledegradáló szó volt, hogy nyugatos, azt jelentette, ő nem jöhet számításba. Ráadásul az én szüleim és a testvéreim disszidáltak, és ez aztán még „nyugatosabbá” tett engem. Hiába mondtam, hogy atyámfia, én hazajöttem, itt vagyok, nem mentem el, pedig elmehettem volna a szeretteimmel.

1949 karácsonya után jött egy hirdetés. Minden katonaviselt embernek jelentkeznie kellett Dunabogdányban – az ott van Tahitótfalutól pár kilométerre, a következő község –, vinni kellett két fényképet magunkkal, és ha valamilyen katonai iratunk volt, azt is, akár behívó, akár elbocsátó levél. Jöttek a katonaviselt férfiak hozzám: „Tiszteletes úr, mit csináljunk?” Nagy tél volt, és tíz kilométerre volt hozzánk Szentendre, csak ott volt fényképező. Mondtam nekik: „Atyámfiai, van nálam kölcsön egy fényképezőgép, jöjjenek délután vissza, mindenkiről csinállok egy képet, és átvisszük”. Csináltam mindenkiről két képet, magamról is, éjjel előhívtam, megszáritottam, két nap múlva, mikor menni kellett, vittük. Életem első és egyetlen

helye volt ezen a világon – pedig voltam erre-arra –, ahol nem azt kérdezték tőlünk, hogy hívják az édesanyját, édesapját, hanem azt, hogy ebben a pillanatban hol tartózkodik az édesapja. Mindenkitől ezt kérdezték. És mondták: az enyém már a temetőben, enyém otthon a tűzhely mellett melegszik stb. Tőlem is kérdik: hol van az édesapja? Mondom: Amerikában. „Mi a maga apja?” – „Építész”. – „Szóval őneki nem tetszik a mi rendszerünk. Itt rengeteg építeni való van”. Éreztem, hogy itt most már baj lesz, mert nemcsak nyugatos vagyok, hanem... hú, ez belém köt! Mondom: „Százados úr, hogy az én édesapámnak mi tetszik, vagy mi nem tetszik, arról nekem fogalmam sincs, meg semmi közünk hozzá, végül is nekem se. Én itt vagyok, százados úr, tetszik látni, itt vagyok, velem tessék foglalkozni!” – tátva maradt a szája. „Menjen oda az igazolványáért” – mondta végül.

Az első időktől fogva összesen két segédlelkész konferencia volt, a második után aztán megszüntették. Bereczky püspök úrnak – és az ő követőinek, az ún. „vonalasoknak” – az volt a véleménye, hogy meg kell próbálni mégis kiegyezni valahogy a hatalommal. Mi nem voltunk vonalasok, mi átkozott nyugatosok meg ilyenek-olyanok voltunk, és – mindenekelőtt az Ige tanácsára – azt mondtuk, hogy nem lehet. Nem kell lázadni, szépen tenni kell a dolgunkat – ahogy a népünk is kénytelen ezt leadni, azt leadni –, de mi a mi vonalunkból, hogy úgy mondjam, nem engedünk. A második segédlelkész konferenciára Bereczky püspök úr eljött előadónak, ami nagy dolog volt. Neki voltak kedvenc igéi, azokkal operált, és akkor előhozta Jeremiás levelét a fogságba hurcolt zsidóknak: törekedjete annak az országnak a jólétére, ahová fogságba vitettetek, mert az ő jólétüktől függ a ti jólétetek. Azt mondja utána, tessék hozzászólni. „Püspök úr, kérem – mondom –, azért is szólok, mert Jeremiás próféta nekem a legkedvesebb ószövetségi prófétám. Én csak egyet szeretnék mondani. Jeremiás próféta azt írta, hogy alázzátok meg magatokat, mert az Úristen titeket most idehelyezett, hozzátok rendbe itt a dolgokat, mert ha itt jól mennek a dolgok, akkor nektek is könnyebb lesz. De azt egy szóval sem írta, hogy a babiloni fogság jó! Az büntetés volt!” Azt kell mondanom, hogy az ott levők szemében nagyon rossz volt, amit mondtam, mert Bereczky püspök úr azon igyekezett, hogy kiegyezzen valahogy a kommunistákkal és megkeresse az együttélés lehetőségét, a modus vivendit. Az ő szemükben mi – mert voltak magamfajta gondolkodású emberek szép számmal – értelmetlen, nyugatos, bibliás

gondolkodású lelkészek voltunk, akik itten acsarkodnak, hogy nem kell ezekkel egyezkedni. Nem is volt ezután több segédlelkész konferencia.

Őrszentmiklós-Őrbottyán: lelkészi évtizedek

Nehézy Károly utódjaként

A péceli gyülekezet, miután Deme Laci bácsi végleg nyugdíjba ment, teljesen egyhangúlag minket akart Gizi nénivel lelkésznek, de annyira, hogy a 32 presbiter bement Budapestre a püspöki hivatalba a püspökhöz, hogy márpedig mi Kántor Ervint és a feleségét akarjuk. Mondták nekik, hogy azt nem lehet. Egy Rohonczy János³⁵ nevű vonalas lelkész kinézte magának Pécelt. Tótfalun ő még kedves szomszéd volt, mint kisoroszi lelkész, csak aztán megjött az étvágya, és azt mondta, hogy neki Szokolya jár. Megkapta Szokolyát, de egy idő múlva már Pécelt akarta – ugye, a gyülekezetek nagysága számít meg a helyzete, szóval előrelépést jelentett ez neki. Jó kapcsolatai voltak, bár azt nem tudom, hogy az Úrral milyen kapcsolata volt – az is egy kapcsolat, de csak az ilyen magunkfajtának számít. Kellett neki Pécel, és el is rendezte.

A 32 presbiter annyit mondott, hogy értjük – hát hogyne, '56 után sok mindent értettünk –, meg is választjuk Rohonczy Jánost, mihelyt Kántor Ervint egy önálló gyülekezetbe beiktattuk. Erre hívtak kettőnket, Szabó Sándort meg engem. Azt mondták, hogy két hely van, amelyik közül választhatunk, Őrszentmiklós és Szokolya. Én abban a pillanatban Őrszentmiklóst választottam, Szabó Sándor pedig Szokolyát.

Őrszentmiklóson szeretettel fogadtak. Az elődömet, Nehézy Károly bácsit '46-ban az első szerelvényel tették ki a Felvidékről, akkor voltak a kényszer-kitelepítések,³⁶ és ő ide került. Az előző őrszentmiklósi lelkész³⁷ akkor talán már meg is halt a fogolytáborban, őt '45-ben hurcolták el. Már akkor Pest ostroma folyt, és a nővére Budán lakott. Bement hozzá megnézni, és az utcán elfogták az oroszok: „Kicsi robot, davaj!” – és fogságba került, ott halt meg. Kedves levelet írt nekem egyszer a nővére. Ő megtudta más foglyoktól, akik hazajöttek, hogy a fogságban 30 ezer magyar foglyot vitt el a tífuszjárvány, köztük az ő testvérét is, aki az utolsó pillanatig szolgált,

mint lelkész. Az ő helyébe került Nehézy Károly bácsi, aki a felvidéki ébredésben Isten eszköze volt.³⁸ Egy kedves tanító házaspár jött velem, akik otthon is segítségére voltak és itt is, és azután nekem is nagyon jó, baráti családom lettek.

Károly bácsi nagy szeretettel szolgált Órszentmiklóson, de akkor már régóta készült nyugdíjba. Bereczky Albert viszont, akivel nagyon jó kapcsolatban volt azelőttől, azt mondta neki, hogy ő még kell, úgyhogy dolgozott tovább, megtették esperesnek is, míg végre lejárt a szolgálata és átadta a stafétabotot. Nagyon jóban voltunk, Károly bácsi szeretett minket, mi is szerettük őt, még a kórházban is többször meglátogattuk. Mikor odakerültünk, ő már idős volt, mi pedig fiatal házaspár voltunk, és – amit ő már a koránál fogva nehezebben tudott elvégezni – mi látogattunk. Nem olyan sokkal odaérkezésünk után, még az ősz folyamán jött egy esküvő. Károly bácsi azt mondja: „Biztos, hogy meghívják az esküvői vacsorára. Én nem szoktam elmenni”. – „Károly bácsi – mondom –, ha meghívják, én elmegyek, mert a gyülekezettel jóban-rosszban, istentiszteleten és esküvői vacsorán is ott kell lennem”. – „Jó, hát ez a te véleményed, csináld”. És mi a párommal kezdettől fogva elmentünk. Néha érdekes dolog is jött ebből. Egyszer jelentkeznek, hogy szombaton szeretnének esküdni. Utána hamarosan jönnek megint... végül öt pár jelentkezett. Uram, mit csináljak? Adta az Úr a gondolatot, összeírtam őket és azt mondtam: „Idehallgassatok, Isten azt a gondolatot adta, hogy mi lenne, ha az öt pár egyszerre esküdne?” Jaj, nagyon jó, tetszett nekik nagyon. Csodálatos esküvő volt, az utca is tele volt, nemhogy a templom. Megadta az Úr az Igét, és akkor elmondtam nekik, hogy a feleségemmel mindegyikükhöz elmegyünk, de csak úgy tudjuk végiglátogatni az öt esküvői vacsorát, ha egyiknél a levest esszük, a másiknál a húst... a tortát az ötödiknél. Így mentünk el mindegyik párhoz, nagyon aranyos volt.

Volt egy kedves fiatalember, akit Károly bácsi nagyon szeretett és istápolott, és én is nagyon közel kerültem hozzá, a ballagására is meghívott 1960 tavaszán. Aztán teológiára ment, de a jó barátság megmaradt köztünk. Édesanyja, a nagyon áldott Örzse néni volt a mi nagymamánk. Drága Örzse néni! Emlegetem a nevét, mert egy drága, hitben járó asszony volt. Ez a fiatalember volt Órszentmiklóson az első kedves lelki kapcsolatomban és barátom. Dr. Szűcs Ferencnek³⁹ hívják, azóta a teológia dékánja lett. Vannak más tanítványaim is, akiket már én nevelgettem, tanítottam itt: Kovács Gyula, P. Tóth Sándor, Gottfried Ricsi... Szűcs Ferencsel együtt öt lelkész

került ki ez alatt az idő alatt Szentmiklósról. Istené a dicsőség, csitítom magam, de boldogan mondom, mert ez óriási öröm.

Az őrszentmiklósi gyülekezet szeretettel, egyhangúlag választott meg. Érdekes volt, mert az egyházi törvény szerint el kellett menni bemutatkozóra – több jelölt volt, én mentem elsőnek –, és utána nekem el kellett hagyni azonnal a gyülekezetet. Vége volt a prédikációnak, én kimentem a templomból, és a parókián üldögéltem. Azt mondja a gondnok Nehézy Károly bácsinak: „Károly bácsi, nem kell több bemutatkozó. Most csináljuk a jegyzőkönyvet, aláírjuk, meg van választva”. Így kerültem oda, meg is volt 1959. augusztus 31-én volt a beiktatás. 176 ember jött Pécelről, úgyhogy nem fértek be a helyiek a templomba. Akkor még Gödöllő és Veresegyház között vasút volt, és nekem külön kocsit kellett kérni a MÁV-tól – a három kocsis kis szerelvényhez negyedik kocsit tettek hozzá –, hogy mind a 176-an elférjenek. És két évig a péceliek szegények kénytelenek voltak hallgatni, mert ez a szerencsétlen Rohonczy minden vasárnap megemlítette, hogy volt itt egy káplán... Először bántotta őket, aztán már csak nevettek, mert akármiről szólt a prédikáció, az özönvízről, a Hegyi beszédről, a káplán mindig benne volt.

Őrszentmiklós – Órbottyán

Mikor odakerültem Őrszentmiklóstra, akkor még ez volt a neve. A változás abban az időben történt, amikor a „szent”-et, ahol lehetett, minden község nevéből igyekeztek kiiktatni. Őrszentmiklós – ez a név nem a helybelieket bántotta, hanem a kockafejű atyafiakat, és mivel volt egy Vácbotyán nevű kisközség a vasút túlsó oldalán, Vácbotyánból és Őrszentmiklósból Órbottyánt csináltak.⁴⁰

'59-ben már az egész országban csak négy község volt, ahol nem volt téesz.⁴¹ Mikor Őrszentmiklóstra kerültem, egy hétig Szadát kínozták, míg beléptek, és megalakult a téesz. 50-60 Pestről kihozott agitátor járta a falut,⁴² s még közben Szada községnek kellett az ellátásukról, szállásukról is gondoskodni. Bementek kettesével egyik házba is, másikba is, mikor az előzők elmentek, jött a másik kettő... és ez így ment reggeltől estig. Közben behívtak egy-egy kulákot télikabátban, leültették a kályha mellé, hogy csak úgy folyt róla a víz. Egy hét múlva Szada is téesz község lett.

Mondták, hogy mi következünk. Hívtak a tanácsházára, ott bemutatnak egy főfogdmegnek. „Most következik a község téészesítése. Tudjuk, hogy maga az emberekkel jó kapcsolatban van, tudjuk, hogy látogat, meg templomba járnak. Biztos, hogy magához is fordulnak majd, hogy mit tegyünk. Mit mond maga a község lakóinak?” Megint csak csodálatos a mi Urunk vezetése. Én ki nem találtam volna magamtól, de mondtam, hogy azt fogom mondani a község lakóinak, ne csináljátok azt, amit Szadán. Így mondtam: „Ne tapodtasd a konyhádat, atyámfia, úgyis be kell lépni. Egy gyorsvonat elé hiába áll akármelyikünk oda, az eltapossa. Az országban most már csak három község van, nem tud ez a község semmit sem tenni ez ellen. Én nem vagyok gazdasági ember, a földműveléshez sem értek, ez nem az én dolgom, de azt tudom, hogy teljesen fölösleges az ellenkezés. Azt fogom nekik mondani, hogy írjátok gyorsan alá, aztán hadd menjenek ezek a népművelők haza”. – „Ezt fogja az embereknek mondani?” – „Igen – mondom. – Mást mondjak?” – „Tiszteletes úr – előléptem tiszteletes úrrá –, menjen szépen haza és csinálja békességgel a maga munkáját, de mást ne mondjon!” Baj nélkül téészesedtünk. Valamelyik esztendőben aztán eljön hozzám a téésznek az egyik titkára, és nagyon szépen kér, lennék szíves jönni tolmácsolni, mert vendégeik jöttek az NDK-ból. Egy NDK-s tanácselnök jött előadást tartani, aztán vacsorát adtak a tiszteletére, de öközülük nem tudott senki németül. Mondtam, nagyon szívesen. Elmentem, össze is barátkoztunk ezzel az NDK-s tanácselnökkel; tanárember volt, akit ebbe behúztak. Jól megértettük egymást, mert úgy szerette a téészt ő is, mint én, csak ezt nem mondta nekik, én pedig úgyszintén nem mondtam.

Órszentmiklóson katolikus és nagy baptista gyülekezet is van, és én prédikáltam a baptistáknak is, a katolikusoknak is. Mikor odakerültem, nemsokára megkezdődtek az imaheti alkalmak.⁴³ Én ezt tulajdonképpen első szolgálati helyemen kezdtem, és természetesen a későbbiekben is folytattam. Órbottyánban is azonnal volt ilyen alkalom. Odakerültem augusztus végén, és következő januárban az imahetet már együtt tartottuk, vagyis a kapcsolat jó volt, barátságos volt. Tulajdonképpen két katolikus gyülekezet van most Órbottyánban, mert Bottyánban is volt egy meg Szentmiklóson is, és miután egy lett a község, hát két gyülekezet van. Mindkettőben prédikáltam, és mindkettőnek a lelkésze prédikált nálunk. Tehát baráti, kedves, jó volt a kapcsolatunk. A mi Urunk azért mondott ilyesmit, ami arra utal, hogy szeressétek egymást, segítsétek egymást.

„Atyámfiai, fűteni kell!”

Minket a feleségemmel és a gyülekezettel együtt tulajdonképpen kezdettől egy dologra tanított az Isten: hogy *együtt*. Vagyis nem úgy van, hogy van egy lelkészházaspár, és ők egyszerűen jól-rosszul csinálják a dolgukat. Mindjárt mondok példát rá.

Nézem a templomot, látom, hogy hátul, az asszonyok oldalán beázás nyomok vannak. Elmegyek a kurátor úrhoz, Jakab Sándor bácsihoz és mondom, hogy jöjjön. „Hát tiszteletes úr, ez így van, sajnos beázik. Ilyenkor a hátsó három-négy padba a baloldalon nem ülnek”. Hát, mondom, hogy van ez? Elmondja Sándor bácsi, hogy 1944. december 8-án szállták meg az oroszok a falut. Előtte lőtték egy ideig, és a templom is találatot kapott, feldőlt a kémény, és ezen az oldalon összetörték a palák. „Próbáltuk megcsinálni, még palotai mestert is hívtunk, de az sem tudta rendbe szedni!” A palotai mester nagy dolog. Szentmiklóson a nagy dolog nem az volt, hogy Párizsból vagy Londonból hoztunk mestert, még az sem, hogy Pestről, hanem Rákospalotáról, az volt a csúcs. Rákospalotán vettem, Rákospalotán mentem orvoshoz, ehhez-ahhoz... De hát a palotai mester sem tudta megcsinálni. Fölmentünk a padlásra, körüljártam és láttam, hogy még annak idején, amikor fedték a tetőt, tettek félre palát, találtam is vagy harminc darabot. „Na, Sándor bácsi, jöjjön!” – „Mit csinálunk?” Mondom: „Én szedem le a palát, és arra kérem, hogy szépen egyenként adogassa nekem az újakat”. Egy óra alatt készen voltunk. „Jé, tiszteletes úr, ez nem ázik be!” Nem bizony, mondom. „De hát hogy lehet, ha még a palotai mester se tudta megcsinálni?” – „Nézze – mondom –, én épületeken nőttem föl. Édesapám építőmester volt, sok mindent tudok. Egyszerűen megvan annak a titka, hogyan kell a palákat egymásra tenni”.

Nagy öröm ért másnap. Megjelent egy kedves fiatalember, már családapá – három lánya volt, mindegyiket tanítottam, mindegyiket megeskettem később. Azt mondja ez a drága Madarász Laci: „Tiszteletes úr, ha megengedné, ezt a leomlott kéményt én megcsinálnám. Kőművesmester vagyok” – „Jaj, Isten küldte!” Déli két órára a kémény állt. Hú, de boldog voltam! Most már két kémény volt, de hát az oroszok elvitték a kályhákat is. Megyek az iskolába hittant tanítani, látok egy Meidinger-

kályhát⁴⁴ a folyosó végén. Kérdezem az igazgatót, és ő azt mondja: „Ez a ti templomotokból való, az oroszok hozták ide, de helyette már vettünk új kályhát”. – „Akkor add nekem ezt a kályhát!” – „Nem adhatom, mert már elhatároztuk, hogy eladjuk”. – „Hát – mondom –, akkor add el nekem ezt a kályhát!” Kétszáz forintért megkaptam a kályhát. Átmentem a szomszédba, ott egy kedves, jó gazda volt, szép lovai voltak meg jó kocsai. Mondtam neki, hogy szedjen össze pár embert. Egy óra múlva a kályha bent állt a templomban az új kéménynél.

November elejéig olyan szépen járt a gyülekezet templomba, hogy mindig százon felül voltunk. Egy vasárnap megyek a templomba, meghökkenek: van vagy harminc, legfeljebb negyven ember. Mit rontottam el? Valami nagyon rosszat mondtam, vagy nagyon rosszat tettem, de nem tudtam fölidézni semmi ilyesmit. Istentisztelet végén a presbiterekkel – már aki közülük ott volt – meg a kurátor úrral kezet fogok, mondom: „Emberek, nagyon kérem, őszintén mondják meg, mit rontottam el. Múlt vasárnap még több mint százan voltunk, most negyvenen se. Mondtam valamit, vagy tettem valamit?” – „Tiszteletes úr, nem tett rosszat, nem mondott rosszat, csak hideg van, fázunk”. – „Atyámfiai, hát van egy kályhánk, van két kályhahelyünk – mondom –, fűteni fogunk”. Csóválták a fejüket.

Összehívtam a presbitériumot: „Atyámfiai, fűteni kell, de nincs, aki fűtsön”. Kezdték mondogatni: én nem érek rá, én nem tudom, én ezt soha... „Hát, atyámfiai, akkor majd én fűtök”. A presbitérium engedélyezte, hogy vegyek az egyház költségén tíz mázsa szenet és fűtsek. Berentei szén volt – ma már nem tudják, mi az, de akkor azt lehetett kapni –, olyan fajta, hogy egy kanna szénből két egész kanna salakot dobtunk ki. Szombaton ebéd után begyűjtöttem, de az áldott jó berentei szén amellett, hogy salakot termelt, nem sokáig égett, hát késő délután ráraktam megint, aztán este lefekvés előtt még egyszer. Éjjel általában háromszor keltem föl, mert ki kellett salakozni, és újra meg kellett rakni. De a következő vasárnap már megtelt a templom. Néhány évig csináltam ezt.

Említettem a múltkor, hogy Isten technikai készséggel is ellátott engem, ez is az Ő ajándéka, és ugye szerettem fényképezni, sőt, filmezni. A gyülekezet életét is lefilmeztem, és abban volt egy olyan rész, ahol hozom a két kanna szenet szombat délután. Gizikém kezébe adtam a filmfelvevőt: „Filmezd le, édes!”

Történt egyszer, hogy a holland atyafiak segíteni akartak. Megvolt már a kapcsolat köztünk, ők építették tulajdonképpen a gyermekotthon új épületét. Jött egy kedves holland építészmérnök, aki németül is jól beszélt – jött vele egy tolmács a konventről –, és velem-korú ember volt, úgyszólván összebarátkoztunk egykettőre. A harmadik alkalommal már azt mondta: „Nem kell nekem tolmács, olyan nagyszerű lelkészük van, hogy megértjük egymást, mindent megmutat nekem, mindent beszerez, amit kell”. El is maradt a tolmács. Az apeldoorni gyülekezetbe tartozott ez a mérnök, akik meghívtak két hétre családotól; megküldték a jegyet, még egy kis költőpénzt is. Elláttak minket, két gyönyörű hetet töltöttünk Hollandiában. Ott vagyunk két napja az apeldoorni gyülekezetben, jön a gondnok, és azt mondja, számoljak be a munkánkról, életünkről. Én vittem magammal egy félórás keskenyfilmet a faluról, erről-arról, és abban ott volt, hogy viszem a szenet. Megállítottak kétségbeesve: én fűtök és én viszem a szenet? Hát én vagyok a pap! Igen, hát az Igét hirdetem meg fűtök. Erre küldtek pénzt, hogy amikor hazajövünk, építsünk olajkazánt: itt az olajbefűvónak az ára meg itt a segítség, hogy legyen olajtartály, egyebek. Úgyszólván hamarosan nekem már csak annyi dolgom volt, hogy a parókián megnyitottam a csapot. Az egész egyházmegyében a második gyülekezet voltunk – pedig kis gyülekezet volt az őrszentmiklósi –, ahol vasárnaponként fűtés volt az istentiszteleten.

Egyik kedves lelkészbarátomnak és imádkozó társamnak szintén volt holland összeköttetése, és kapott egy nagyon szép kályhát a templomukba. Két évig állt Pesten a kályha, míg megkapta az engedélyt, hogy hazavihesse. Két teljes évig tartott! Püspök, mindenki közbenjárt, hogy elvihesse, de ezért nem, azért nem engedték – mi az eredete, az nem lehet, azok nem fizethették... –, szóval két évig kínlódott, míg végül az ő kályhájuk is be volt állítva. Nálunk egyszerűbb volt ebből a szempontból, mert én Pesten vettem meg mindent, csak a pénzt küldték rá. Az is csodálatos volt, hogy amikor 21 éve eljöttünk Órbottyánból, december 23-án ott voltunk két nagyobb unokámmal, és miután mi hazamentünk, a feleségem még visszament a fiammal fűteni, mert ugye karácsony, 24-e estéje következett. Visszament fűteni a templomot, de persze csak állítani kellett a kapcsolón.

A Hollandiában élő Tüski István⁴⁵ is járt Órszentmiklóson egyszer-kétszer. Mikor Hollandiában voltam, őt is meglátogattam. Egy vagy két évvel volt talán fiatalabb, mint én, a teológia egy részét is együtt jártuk Tüski Pistával, ha nem is egy évfolyamon. Ő megtett mindent, amit tehetett segítségben, például a szeretetszolgálat, a gyerekotthon dolgában elintézte, hogy segítséget küldjön nekünk a holland egyház ilyen-olyan címen. Derék, jóra való, kedves ember volt Tüski Pista.

Gyermekotthon⁴⁶

Amikor Órszentmiklóstra kerültem, mondták, hogy van itt egy intézmény, ami a háború végéig özvegy papnék otthona volt. Persze annak meg kellett szűnnie, és az egyház úgy tudta megmenteni az épületet, hogy előbb református árvaházat, azután testileg-szellemileg visszamaradt gyermekek otthonát csináltak belőle, ezt már hagyta az állam. Volt is botrányom ebből. Lelkészkonferencián a gyermekotthon is szóba került, és én azt mondtam, hogy elvették az árvaházat tőlünk, és nekünk adták a betegeket meg a nyomorultakat. Hú, ilyen nem szabad mondani! Hát, szabad, nem szabad, én kimondom, mert ez az igazság. Na, nem is voltam kedves embere az államnak, mert erről aztán mindig volt, aki beszámolt a nem megfelelő helyen.

Az épület így a konventé maradt, mondták is nekem, hogy ez központi intézmény, vigyázzak vele. Énnekem viszont az volt a meglátásom, hogy ez a gyülekezet területén van, tehát a miénk. Kezdetből bejártam, és mondtam, hogy szeretnék a gondozóknak bibliaórát tartani minden héten. Jaj, nagyon szerették! – éreztem is, hogy szeretik, mondták is, és mindig mindegyikük ott volt. Aztán amikor új vezető került a gyermekotthonba, akkor már természetes volt, hogy beletartoznak a gyülekezetbe, az értelmesebb gyerekeket hozták is vasárnaponként a templomba. A gyülekezettel is megszerettetem őket, mondtam, jaj, de jó, nézzétek, jönnek, örüljünk neki! És jöttek vasárnaponként.

Egyik legelső élményem, hogy az akkori vezető megmutatta nekem az épületet. Mondta, itt van a központi fűtés, itt a kazánház, de ez nem érdekes. Dehogynem érdekel, azt is meg akarom nézni. Lementem. Azt mondják, Nagy úr – aki a konventnek volt valamilyen tótumfaktuma – a szerelővállalattal most vitette el a szivattyút, mert elromlott. Rémulten néztem körül, a kazánházban minden nagyon

rozoga volt. A négy vezeték – annyi kell a 360 voltos szivattyúhoz – csupaszon ott lóg, és mi állunk a nedves betonon. Mondom: hol vannak a biztosítékok? Itt, mondja. Kivettem a biztosítékot, mondom: „Kedves testvér, ezt most tegye az íróasztalába, de nagyon rejtse el! Nekem majd lesz Nagy úrhoz egy-két vigasztaló szavam”. Nem is nagyon szeretett engem aztán Nagy úr, de ő eltűnt hamarosan. Ugye, ott bent ő azt mondott, amit akart, hogy ez kell, az kell, ennyi kell... nem csoda, hogy minden rozoga volt, valószínűleg a saját zsebébe tette, amit vásárolt. Én meg mondtam, hogy ebből elég ennyi. Honnan tudom? Mondom, én többet dolgoztam épületeken, mint Nagy úr, mert építőmester volt az én jó apám, és 14 éves koromtól minden nyáron építkezésen dolgoztam. Ezután nagyon jó kapcsolatom volt az otthon mindenkori vezetőivel, gondozóival. Volt az intézetnek egy nagyon szép kályhája, és mikor bevezették náluk a központi fűtést, az intézetvezető fölküldte a kályhát azzal, hogy a templomnak adja. Később, mikor Laci fiam Debrecenbe ment a Kollégiumba, és el kellett menni Gizikémnek is dolgozni, a gyermekotthon irodáját ő vezette, onnan is ment nyugdíjba a drágám.

A kettészakadt egyház

Az egyházügyi előadó a köszönésemet sem fogadta

Az egyházüldöző állam – mert az volt – mindenképpen hirdette, hogy nálunk vallásszabadság van, az egyházi élet ilyen-olyan szabad, csodálatos... ez volt a hivatalos változat. Ugyanakkor ahogy csak lehet, gáncsolták, akadályozták az egyházi életet. Tulajdonképpen az egész egyház két részre szakadt: voltak a vonalások, és voltak a fölélbredtek. A vonalások voltak Bereczky Albert meg a követői, a békepapok, akik a békemozgalomban forogtak, köztük a nem túl tiszteletre méltó Békefi Benő,⁴⁷ aztán a rettenetes Péter János,⁴⁸ a debreceni püspök. Emlékszem egy lelkeszkonferenciára, ahol egyik társunk fölállt és azt mondta az előadónak, aki talán esperes volt vagy valamelyik fogdmeg-csibész: "Én eddig ellenetek voltam, de most már látom, hogy igazatok van, meg kell egyezni, ki kell szolgálni a világ urait. Kérlek, hogy vegyetek be engem is magatok közé!" Szünet következett, és ahogy éppen ott állogáltam, véletlenül tanúja voltam, amikor az előadó úr odament ehhez a kollégához és azt mondta: "Idefigyelj, hát örülök, hogy

végre megjött az eszed. Hová szeretnél kerülni? Te kis helyen vagy, de vannak sokkal jobb helyek". Döbbenetes volt, mert én azt tudtam, hogy ez erre megy ki, csak nem gondoltam, hogy éppen ilyenek leszek tanúja. De nem törődtek velem.

Olyan értelemben is kettészakadt az egyház, hogy az Úristen a Tiszántúl északi részében nagy ébredést keltett, de maga a Tiszántúl rettenetes hely volt. Az ötvenes évek elején Péter János volt ott a püspök, aki később külügyminiszter is lett. Jártam ott többször, mivel a fiamat sikerült beíratnom a debreceni Kollégiumba, a lányom pedig ott járt a konzervatóriumba, és én mentem látogatni a gyerekeket. Mikor átléptük a Tiszát, egyszerűen egy idegen országba kerültünk.

Összejöttünk a második lelkészképesítő vizsga utáni tízéves évfordulónkra a tízfős évfolyamunkból kilencen. Egyik társunk elkerült Tiszántúlra, s talán ez meg is szédítette, mert olyan nagy gyülekezetbe került, hogy akkora a Dunamelléken tán nem is volt. Leültünk, Igét olvastunk, aztán ki-ki elmondta, hol van, mit csinál. Elkezdí valamelyik mondani, hogy a vasárnapi iskolát meg a hittanórákat hogyan csinálja. Másik is elmondja, hogy a gyermek-istentiszteletre jönnek kilenckor, aztán tízkor a nagyra... Fölugrik a tiszántúli társunk: „Na, idehallgassatok, hát ti bohócnak néztek engem? Csak nem gondoljátok, hogy a gyerekeket összegyűjthetitek, meg ilyen-olyan alkalmakat tarthattok? Nem is szólhattok a gyerekekhez!” Akkor nekünk már voltak halovány híreink arról, hogy a Tiszántúlon minden tilos volt Péter János meg a hasonlóak miatt. Mondtam neki: „Csendesedjél el kicsit drága társunk, mi a Dunamelléken vagyunk, nem a Tiszántúlon. Itt gyermek-istentisztelet van meg bibliaóra, meg hitoktatás” – tátva maradt a szája. „Szóval ez igaz, amit ti itt mondtok, hogy ki mit csinál?” – „Igen”. Egészen összetörve ment el aztán.

Engem az Úristen két táblával mentett, segített, igazított. Egyik tábla sem volt kitéve az irodám falára, és én ott láttam mégis, valahányszor bementem. A két tábla egyikére – egyet aztán sikerült szerezni mégis – ez volt ráírva: „Hát Jézus mit szól hozzá?” Rengeteg ehhez hasonló dolog van: mit szól hozzá a főnök, mit szól hozzá a feleség, mit szól hozzá az anyám, az apám vagy a barátom, mert ez bennünk él, ugye, ebben élünk. De a legfontosabb, hogy Jézus mit szól hozzá. A másik – arról nem volt táblám, csak ismertem – egy német közmondás: „Jeder der fragt, greift eine Antwort” – aki kérdez, feleletet kap. Az Igével segít az Úr, lelki útmutatásokkal s még német közmondással is. Áldom és dicsőítem megint az Urat.

Egyik kollégám, Mády Gyula⁴⁹ ifjúsági órákat akart szervezni, és a drága jó marha elment az egyházügyi előadóhoz megkérdezni. Aztán az állásában megmaradhatott ugyan, de letolta nagyon az egyházügyi előadó: „Gyerekek? Hozzájuk ne nyúljon!” Eljött egy alkalommal hozzám. „Nálad van ifjúsági óra?” – Mondom, van. Van gyerek-istentisztelet, van ifjúsági bibliaóra... – „Neked megengedték?” – „Én ezt nem kérdeztem. A lelkeszi esküm arra kötelez, hogy mindent megtegyek, az én jószágos Uram mondja, hogy ezt is, azt is csináljam. Küldi az embereket”. – „De nem kérdezted!” – „Hát – mondom –, ki parancsol nekem ebben? Az, aki mondta, Ő parancsol”. És akkor elmondtam neki a közmondást: „Jeder der fragt, greift eine Antwort”.

Mády Gyula később esperes lett Budapesten, óriási karrier volt az. A konfirmációi oktatás akkoriban nagyon lebegő dolog volt, és ő elment kiöltözve, mint esperes az Állami Egyházügyi Hivatalba – mi Állami Egyházüldöző Hivatalnak hívtuk –, hogy ezt megtárgyalja. Kérdi a főelőadó: „Konfirmációi előkészítő, mi az? A katolikusok a bérmálásra hogyan készülnek?” Mondják neki, hogy hathetes előkészítő tanfolyamra járnak a gyerekek bérmálás előtt. „Esperes úr – mondja –, hat hét előkészítő”. Hat hét? Szidták szegényt a kollégák, mint a bokrot. Behívták az ÁEH-ba a püspököt is és mondták neki, tessék körlevélben közölni, hogy hat hét. Én soha életemben – se azelőtt, se akkor, se azután – két évnél rövidebb konfirmációi előkészítőt nem tartottam. Első évben végigvettük a Szentírást Mózes első könyvétől, könyvenként mindegyikről mondtam ezt-azt, kikerestük, mindig el is olvastattam egy-egy igét. Az első évben volt a bibliaismeret, második évben pedig hetenként kétszer volt egy-egy óra, akkor vettük a Heidelbergi Kátét végig, aminél nagyszerűbbet nem ismerek. Ez így ment ötven éven át.

Persze azt is meg kell mondanom, hogy az egyházügyi előadó a köszönésemet sem fogadta, pedig én köszöntem illedelmesen a folyosón, itt-ott, ahol találkoztunk, hiszen be voltunk havonta rendelve fejtágító előadásra. Kedves jó barátaimmal, akikkel viszont imádkoztunk együtt, jót neveltünk ezen, mert az övékét sem fogadta.

Az Egyházügyi Hivatal rendezett megyénként fejtágító előadásokat, be kellett menni a megyeházára vagy a városházára... vagy ahol kijelöltek valami helyet. Voltak a vonalások, meg voltunk mi, nyavalyás kis hívő emberek, akik csupa olyasmit csináltunk, ami miatt nem volt éppen nagy becsületünk, de nem is akartuk, hogy

legyen. Az előadások tulajdonképpen mind az úgynevezett békemozgalomról szóltak; ezt a magamfajta ember rühellte, mert itt voltunk orosz megszállás alatt – fegyver, tank, katonaság... láttunk eleget –, és közben a békéről papoltak. Minden nyáron egy hétig rész kellett venni a békepapi gyűléseken. Egyszer Fekete Sándor jött előadónak Tahiba. Mondtuk Orosz Feri barátommal Fónagy Zolinak,⁵⁰ a telepvezetőnek: „Nézd meg ezt a lépcsőt, a konyhához nem tudnak rendesen följárni. Ezt el kell itt egyengetni, le kell betonozni. Adjál cementet, a többit majd mi megcsináljuk”. Mosolygott, adott cementet, mi meg elővettük a szerszámokat, és mire megjött Fekete Sándor, már keményen dolgoztunk. „Mit csináltok?” – „Muszáj a konyhához vezető lépcsőt rendbe rakni, mert kezdődik a konferencia, és az emberek ki fogják törni a bokájukat”. – „És az előadás?” – „Hát ugye nem lehet a betonozást abbahagyni”. – „Tudom, tudom” – mondta fanyarul mosolyogva, mert tudta, hogy nem óhajtjuk az ő előadását hallgatni. Mire elment, megcsináltuk a szép lépcsőket, rendbe hoztunk mindent, aztán Ferivel összenevettünk, hogy de szép napunk volt. Na, ez sem lesz benne a hivatalos egyháztörténelemben.

Igyekeztek vigyázni, hogy ne nagyon legyen közösség, de persze lett, például voltak a lelkész körök. Ki voltak jelölve egy-egy összetartozó terület szerint, a miénkbe Pécel, Gödöllő, Veresegyház, Szada, Órbottyán – akkor még Órszentmiklós – meg Váchartyán tartozott, ez volt a gödöllői lelkészi kör. A szadai Körpöly Kálmánnal, az ő keresztapjával, Ágai Lászlóval, a hartyáni Ónodi Szabó Lajossal és Hörömpő Gergellyel, a váci lelkésszel mi egy olyan magot alkottunk, ami a barátságnál több volt, sokkal több. Volt idő, amikor a gödöllői lelkész is beletartozott ebbe a körbe, de Hörömpő Gergely például egy másik lelkészi körnek, a Vác környékinek volt a tagja. A körü értekezletet mindig szívesen vettük, mert nálunk nem volt a körben vonalas vagy besúgó, nem kellett félni senkitől. Összejöttünk, hol itt, hol ott, mindig másik gyülekezetben: ének, imádság, beszélgetés. Délben vége volt, szervusztok, ment mindenki haza. Gizikémmel kaptuk egyszer a gondolatot, hogy főzzünk egy gulyáslevest, aztán mehet csak mindenki haza. Óriási sikere volt, mikor eljött a vége, és azt mondtuk: „Idehallgassatok, kedveseim, mossatok kezet szépen, kész a finom gulyásleves”. Nagyon tetszett nekik, és attól fogva más körökben is divatba jött.

Mindig volt egyházmegyei közgyűlés. Valaki kitalálta, hogy ne Pesten legyen – végül is semmi közünk Pesthez –, és attól fogva mindig valamelyik másik megyei

gyülekezetben volt. Az Észak-pesti Egyházmegye addig is nagyon jó volt, amíg Pesti Egyházmegye volt, de aztán kettéosztották, és így lett a Dél-pesti és Észak-pesti Egyházmegye, és a Budapesti. Az Észak-pesti Egyházmegye egy nagyon drága közösség volt; szabadon beszéltünk, és aki vonalas volt, azt vagy sikerült elhallgattatni, vagy pedig nem törődünk vele.

„Magával nem lehet semmire menni!”

Történt egyszer, hogy az őrszentmiklósi községi orvos, aki katolikus ember volt, eljött hozzám. Olyan világ volt akkor, hogy még azt is igen megjegyzték, ha valaki köszönt a papnak, de ő eljött. Leülünk, azt mondja nekem: „Egy bizalmas tanácsot kérnék tőled – katolikus községi orvos a református paptól! – Nézd, engem jelöltek ki községi párttitkárnak. Azt akarom megkérdezni, hogy elvállalom-e. Azt tudom mondani, hogy ugye a párttitkár mindennek az ura, sok rosszat, de nagyon sok jót is tud tenni. És én úgy érzem, hogy tudnék jót tenni”. Beszélgettünk, megbeszéltük ezt is, azt is, kértem, hogy vállalja el. Elvállalta. Később egyszer azt mondja nekem: „Idefigyelj, téged már megint följelentettek”. Ugye, volt egy-két elveszett lélek. Mondom: „Ne aggódj, ez a hetedik följelentés. Meg van mind semmisítve”.

A legnagyobb baj volt, hogy a lelkész a gyerekekkel és az ifjúsággal foglalkozik. Ez nagyon nagy bűn volt, és az is, hogy fűti a templomot vagy bármit csinál, ami az egyházi élethez tartozik. Egyszer Rotter Nándor, aki akkor még főhadnagy volt, később rendőr százados lett, kijött a váci kapitányságról. Nagy baj van, mondja, mert ezt csinálom, meg azt csinálom. Mondom neki, a lelkészi esküm erre engem kötelez, de a lelkiismeretem is erre kötelez, ez az én dolgom, én pedig csinálom a dolgomat. De így meg úgy... Mondom, nincs de. Elment, következő héten megint megállt az autója a ház előtt. Egy ideig minden héten bejött, én pedig mindig meghallgattam. Végül azt mondtam neki: „Ne vitatkozzunk, nagyon jó feketét főzök, jöjjön be!” Főztem egy jó feketét, megittuk. „Magával nem lehet semmire menni”. – „Nem is”. – a találkozóink rendre így végződtek, de közben békésen együtt kávéztunk. Nagyon élvezte.

Aztán százados lett és a megyei kapitányságra került. Megjön a százados úr, gratulálok neki. Azt mondja: „Én nem bírok magával, de jött egy rendelet, és most elrendezzük a maga dolgát. Nem itt, hanem holnap reggel nyolckor jelentkezik nálam a kapitányságon”. Nekem voltak kedves lelkésztársaim, akik ezt a délelőttöt imádsággal töltötték. Bemegyek, mondják, tessék várni, majd fölszólunk a százados úrnak a negyedik emeletre. Lejött értem: „Na, jöjjön csak!” Megdöbentett, mert a folyosó is részekre volt osztva, és minden részt kulccsal zártak. Amikor a negyedik kaput zárták be mögöttem, gondoltam: hú, hogy kerülök én innen ki? Leültet a szobájában, kezembe ad egy papírt: „Tessék, olvassa el!” Egy kétoldalas miniszteri rendelet volt, amelyben – személyes felelősségre vonás és állásvesztés terhe mellett – minden kultúrház igazgatóját figyelmeztetik, hogy a kultúrházban nem lehet semmilyen egyházi alkalmat tartani, se bibliaórát, se mást. Én becsületesen végigolvastam. „Megértette?” – „Megértettem, százados úr”. – „Mit értett meg belőle?” – „Azt, hogy ehhez nekem semmi közöm, százados úr. Én református lelkész vagyok Órbottyánban, nem voltam, nem vagyok, és nem is leszek kultúrház-igazgató”. – „De...” – „Százados úr, nincs de”. – „Nem úgy van, meg fogjuk magát büntetni”. Akkor a havi fizetésem 1200 forint volt. 12000 forintra akart büntetni azzal, hogy nyolc nap alatt ezt be kell fizetni. Mit fogok most csinálni? „Százados úr – mondom –, ha engem innen elbocsát, egyenesen megyek Pestre, a Petőfi Sándor utcába”. – „Minek? – Ott van a főposta, fölhívom telefonon valamelyik testvéremet Kanadában, és elmondom neki, hogy nekem ennyi meg ennyi forintot be kell fizetnem. Százados úr, holnap délelőtt hozom magának a pénzt, távirati úton megküldik. De hogy az én testvéreim ezt melyik újságnak vagy rádióknak mondják el Kanadában, azt én nem tudom megmondani, azért én nem felelek. Óriási távolság van köztünk, én nem foghatom be az ő szájukat”. A százados fölugrott, szorongatta a karomat. „Az Úristen áldja meg, ne tegyen ilyet! Ne tegye, eszébe ne jusson!” Kétségbeesve könyörgött. Mondom: „Hát 1200 forint a fizetésem, én ezt nem tudom másként kifizetni, de itt lesz holnap reggel a pénz, én személyesen hozom”. – „Felejtse el azt is, hogy itt volt valaha! Ígérje meg, hogy elfelejti!” Megígértem. Lekísért, akkor láttam utoljára. Többé nem zavart senki.

Nyugdíjas évek Vácon

A mi jószágos Urunk vezet. Éreztük Gizikémmel, hogy lejárt az idő, elég volt. Megírtam a nyugdíjazási kérelmet, elhoztam szeptember 3-án ide az espereshez, és átadtam neki. Ő is helyeselte, hogy így rendben van. Második vasárnap a szószéken még bemondtam az utolsó éneket, az áldást elmondtam – és eszméletemet vesztettem. Elkaptak, nem törtem össze magam. Rohamentő hozott be a sürgősségi osztályra, de nem találták a pulzusomat. Kardiográf. Már hozták is, de nem voltak az eredménnyel megelégedve. Tíz nap vagy két hét telt el, ilyen vizsgálat, olyan vizsgálat, szétszedtek, összeraktak, mindent megtettek. Hívott az osztályvezető főorvos, azt mondja: „Nem találtunk semmit, ez is rendben, az is, de van valami, csak nem tudom, hogy is mondjam meg ezt magának”. Mondom: „Főorvos úr, három héttel ezelőtt beadtam a nyugdíjazási kérvényemet”. – „Honnan találta el? Épp ezt akartam mondani, hogy minden rendben van, de most már nem szabad tovább dolgoznia”. Nagyon jó barátságban váltunk el.

Minden szépen, jól ment, helyettesítettek. A probléma már csak az volt: de hová költözünk? A városba szerettünk volna, de akkor nem lehetett egyszerűen beköltözni Vácra, csak ilyen-olyan engedéllyel. Egyszer csak megjelenik valaki nálam, hogy ő a lakását szeretné eladni. Rettenetes árat fizettünk érte, de gondoskodott a menyeyi Atya róla, és megvettük a lakást. Megvan a lakás, ki is ürítette, rendben van, de nincs engedély. Nincs? – hogyan volna! Margitka, aki most ment talán éppen nyugdíjba, börtönlelkész volt Vácon – gyönyörű munkát végzett – és mellette tanácsstag. Az ő segítségével megkaptuk az engedélyt, és ideköltöztünk.

Következett tíz nagyon drága esztendő. Milyen boldog vagyok, hogy tíz évig itt is szolgáltam! Mikor idejöttünk, még csak a fönti gyülekezet volt, ahol nagyon jól éreztük magunkat, sokszor prédikáltam is, amikor kellett. Aztán megalakult ez a gyülekezet itt a közelünkben,⁵¹ itt is sokszor prédikáltam, bibliaórát tartottam. December 23-án kerültünk ide, és aznap halt meg infarktuszban a verőcei lelkész. 24-én jött az esperes: „Honnan vegyek én most bárkit is karácsonykor?” De hát itt volt egy „ereje teljében lévő fiatalember” – mármint én –, így aztán a karácsonyt elvégeztük, megoldódott a dolog. Azután megbetegedett a diósjenői lelkész, és én több mint egy hónapig jártam ki Diósjenőre minden vasárnap. Aranyos, nagyon áldott kapcsolat volt.

Egyszer megint jön az esperes: nincs Kosdon lelkesz, lennék szíves már kimenni csak egyszer vagy kétszer, majd aztán megoldódik. Két-három évig jártam ki, hittantanítástól kezdve mindent csináltam. Egy volt a kikötésem: megmondtam az esperesnek mindjárt az elején, hogy én minden szolgálatot szívesen elvégzek, de adminisztrálni nem vagyok hajlandó, tehát nem könyvelek, számokkal nem foglalkozom, mert utálok az adminisztrációt. A kosdiakat nagyon megszerettem, ők is engem, nagyon áldott, kedves kapcsolat volt.

Váchartyánba és az akkor még hozzá tartozó – most már talán önálló – Váckisújfaluba is jártam át. Jóságos Isten, milyen boldog idők voltak! Ott is mondtam az esperesnek, hogy mindent elvégzek, de az adminisztrációt nem. Vasárnap reggel negyed kilenckor mentem innen a busszal Hartyánba, 11-kor jöttek értem, vittek át Kisújfalura. Kedves gyülekezet, áldott kapcsolat volt. Azóta megépült a templomuk is, ott tartják az istentiszteletet már.

Akkor még működött a váci városi rádió. Jön Csuka Tamás. „Ervin bátyám, minden pénteken 9-től 10-ig van a vallásos óra, csináljuk a katolikus, református, evangélikus, baptista műsorokat. Össze szoktunk jönni és megosztjuk, hogy melyikünk mivel és hogyan szolgál. Nem tudok most elmenni. Fölviszlek, bemutatlak, de légy szíves, tartsd meg most pénteken a bibliaórát!” Én spekulálok: Ervin bátyám, Ervin bátyám? – hát én nyugdíjas öregember vagyok! De elmentem, megtartottam a bibliaórát. Hamar összebarátkoztam a technikussal, mert ahogy ott várok, hogy 9-kor megkapjam a mikrofont, jövök-megyek, nézegetek, rákérdezek erre-arra, és legközelebb, amikor megyek, mondom neki, hogy nemsokára 9 óra, kezdődik az adás, szeretném bekapcsolni a dolgokat. És hozzá merek nyúlni a berendezéshez: igen, ezt kell, ezt kell... Kérdezi, hogy én ezt honnan tudom. Hát B-vizsgás rádióamatőr vagyok. Na, szépen bekapcsoltam mindent.

A Burgundia intézetben [*Vác, Burgundia utcai Öregek Otthona – a szerk.*] is bemutatott Tamás, ott is tartottam bibliaórát. Láttam, hogy az a nővér, aki a lelki gondozásnak a vezetője, ott van, figyel nagyon. Megkérdezi, merre lakom. Mondom. „Ó, hát én is ott lakom a közelben!” – mondja, ha várok még egy pillanatra, veszi a kabátját, mert lejárt a munkaideje, és jön velem. Nagyon figyelt az órán. Aztán itt

válunk el, elköszön, vár a legközelebbi péntekre is bibliaórára – és én boldogan mondom, hogy megyek. Ma már nyugdíjban van ő is, de nagyon aranyos, sokat beszélgetünk, utoljára múlt héten imádkoztunk együtt. Nagyon drága testvér lett, egy kedves katolikus nővér. Imádkozó társ.

A rádióállomás stúdiójában előbb-utóbb egyedül maradtam, mert a fiataloknak ide kell menni, oda kell menni, temetni kell, mindegyiknek szórvány is van... szóval ők már nem értek rá, de én csináltam szépen egyedül. Nagyon jó volt, jaj, de áldott dolog volt! Egy ízben, míg ott várok az adásra, látom, hogy ki van írva: televízió stúdió. Márpedig én ezt megnézem. Bekopogok, bemutatkozom, mondom, hogy én ugyan a rádióhoz jöttem, de amíg van időm, szeretném megnézni a stúdiót. Aztán úgy észrevettem pár dolgot, ami műszakilag nem volt jól megoldva. „Ne haragudjanak, hogy beleszólak – mondom –, de ezt tegyék ide, azt tegyék oda, próbálják ki!” – „Jaj, sokkal jobb!” De nem úgy van ám! Húsvét jön, kell az ünnepi istentisztelet a városi tévében. Lennék szíves elvállalni. Attól fogva ment a rádió is, a televízió is meg hát a Burgundia. Meg Kosd.

Aztán mindennek eljön az ideje. Érdekes dolog volt. Először le kellett szállnom a kismotorról, ez még Őrbottyánban volt. Hazajöttem, betoltam a helyére, üzentem Lajosnak, aki meg akarta venni, hogy viheted. Mondtam Gizikémnek: „Édeském, leszálltam a motorról”. – egyetértett. A következő, amit le kellett tennem a fényképezés és a filmezés volt. Le kellett szépen tenni. Hasonlóképpen le kellett tenni a rádiózást. Jött a kedves postásunk, szépen leszereltük az antennát, volt vevő rá. Megállítottak itt az utcán emberek, hogy nem találják a rádióadást: „Mikor van, áttették más időre?” Mondom, megszűnt a rádió.

Csodák közt járunk

Amikor megbetegedtem, mindent le kellett tenni. Aztán felépültem, de akkor az én drága Gizikém betegedett meg. Négy évig ápolhattuk Lacikámmal. Jaj, de drága dolog volt! Legalább valamit törleszthettem a szeretetből... „Édes, menjél át, nézd a tévét vagy olvass, ne üldögélj itt mellettem” – „Hozom a zsoltárt”. Hoztam, énekeltünk, Igét olvastunk, imádkoztunk. Nem nagyon bírtam, de énekeltem neki sokszor háromnegyed órán keresztül zsoltárt, dicséretet. Félig nyitva van az ablak,

Lacikám jön, behajtja. Megszólal kintről egy hang: „Fiatalember, ne csukja be, hallani szeretnénk!” Hát kilenc vagy tíz ember ott áll az ablak alatt és hallgatja. Ne csukja be, fiatalember. Na, aztán drágám mind gyengébb volt... Az utolsó imádsága ennyi volt csak: „Úr Jézus Krisztus, köszönöm, hogy szeretsz. Ámen”. Többet már nem imádkoztunk együtt. Az együtt imádkozás csodálatos dolog, és úgy szeretném továbbadni ezt az utánam következő nemzedékeknek. Csodálatos dolog: sokszor használom a szót, de hát csodák közt járunk.

Jegyzetek

¹ **Ravasz Árpád** (1874-1939): pedagógus. A marosvásárhelyi református kollégiumban (1892-ig), a kolozsvári egyetemen 1896-ig, majd Lipcsében, Heidelbergben és Berlinben (1900/1901) tanult. 1896-tól a székelyudvarhelyi református kollégiumban, 1903-tól a Budapest, Lónyay utcai Református Főgimnáziumban tanított latin nyelvet, valamint magyar nyelvet és irodalmat, 1909-1935 között a gimnázium igazgatója volt. Az újjáalakult Magyar Cserkészszövetség első elnöke (1919-1921), majd társelnöke volt. (Forrás: http://www.kislexikon.hu/ravasz_arpad.html)

² 1927-ben került sor a **Hárshegyi Cserkészpark** kialakítására. A tiszti táborok inntől Hárshegyen zajlottak egészen a Cserkészszövetség 1948-as betiltásáig. (Forrás: About Hungarian Scouting. Magyar Cserkészszövetség, Országos Külügyi Bizottság, 2006. február 21.)

³ **Draskóczy István** (1906-?): író, vallásanár. Középiskolai tanulmányait a pécsi cisztercita rend gimnáziumában fejezte be. 1926-30 között a Budapesti Református Teológiai Akadémia hallgatója volt. 1933-ig az Egyesült Államokban tanult ösztöndíjasként. Hazatérése után, mint hitoktató szolgált, majd 1934-1952 között a Lónyay utcai Református Gimnázium vallásanára, 1945-1952 között az internátus vezetője lett. 1979-ben készítette el az iskola második félszázadának történetét. (Forrás: Szathmáry Sándor: Draskóczy István: A Budapesti Református Gimnázium második (csonka) félszázadának szellemi arculata; In: *Confessio*, 1993/3.)

⁴ **Anabaszisz** (Visszavonulás): a görög hadvezér és történetíró Xenophón teljes terjedelmében fennmaradt műve – valójában emlékirata – ifjabb Kürosz hadjáratáról. Az ógörögöt tanulók egyik első klasszikus olvasmánya, amire tiszta, cicomázatlan stílusa teszi alkalmassá. (Forrás: <http://mek.oszk.hu/01300/01391/html/vilag008.htm>)

⁵ A **3. számú Regnum Marianum** cserkészcsapat az első Magyar Cserkészszövetség teljes működése alatt (1912-1946) a Damjanich u. 50 alatt cserkész- és öregcserkész csapatként működött. A megmaradt cserkészek 1988. december 17-én alakították újra 60 fős létszámmal a Regnum Marianum cserkészcsapatot.

A **15. sz. Bethlen Gábor cserkészcsapat** (Budapest, IX. kerület) története 1914-ben kezdődött, mikor Bethlen Gábor néven új raj szerveződött az 1. sz. BKIE cserkészcsapat kebelében, azzal a szándékkal, hogy idővel külön csapatként kiváljanak abból, s a református gimnázium csapata legyenek. Az első világháború miatt az engedélyezés csak 1920-ban történhetett meg. Az első parancsnok Samu János nagy elszántsággal látott neki a létszám fejlesztéséhez, új vezetőket képzett ki. Az 1924-es dzsemborira Piperkovics Antal – becenevén Atanász – kiképezte és megalakította a vizes rajt, amely 1929-re 12 darab házi készítésű kenuval rendelkezett. 1925-ben a csapat már négy rajból állt és több mint száz főt számlált. 1928-ban az első parancsnok, Samu János helyét Kolozsvári Béla vette át. Ez idő tájt a csapat már nemzetközi szinten is elismeréseket vívott ki magának. Az 1929-es dzsemborin Zana István vezetésével tizenhárom fő, az 1933-ason negyven fő vett részt a csapatból. A háborút követő betiltásig a csapatnak parancsnoka volt még Csipkés Clement György, Farkas István, Jánosi Sándor és Zana István. A fontosabb táborok Zircen, Csóványoson, Balatonaligán, Dömösön, Dunavecse, Megyeren és utoljára Kisorosziban voltak. A rendszerváltás után a régi tagok újra munkához láttak az utolsó tábor is vezető dr. Teleki József irányításával, aki mindmáig a csapat parancsnoka. (Forrás: *Kerületi Almanach* (a X. Pesti Cserkészkerület Almanachja), 2007. 11. és 14. oldal)

⁶ Németország 1941. április 6-án hadüzenet nélkül megtámadta Jugoszláviát, és hamarosan szövetségeseivel együtt megszállta. Az akcióban részt vett Magyarország is, amely 1940. decemberében kötött örök barátsági szerződést Jugoszláviával. Budapest azzal indokolta a támadást, hogy mivel a horvátok kikiáltották függetlenségüket, Jugoszlávia megszűnt és a szerződés érvényét veszítette. A felkészületlen jugoszláv hadsereg hamarosan összeomlott, április 17-én az ország kapitulált, a király és kormánya Görögországba menekült.

---

⁷ **Ravasz László** (1882–1975): református püspök. A teológiát 1904-ben Kolozsváron végezte, s már 1903-tól püspöki titkár volt. 1905-ben a berlini egyetemen töltött egy évet. Visszatérte után 1906 őszétől káplán volt Bánffyhunyadon, s miután 1907 májusában Sárospatakon teológiai magántanári, júniusban Kolozsvárt bölcsészettudományi képesítést szerzett, ez év őszén a gyakorlati teológia tanára lett Kolozsváron. 1917-ben zsinati póttaggá, 1918-ban főjegyzővé választotta az erdélyi egyházkerület, 1921-ben püspökké a dunamelléki, s ettől fogva Budapesten élt, a Kálvin téri gyülekezet lelkésze volt. 1948-ban lemondott a püspökségről, 1951-ben a lelkészségről is, és nyugalomba vonult. (Forrás: <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=2342>)

⁸ 1945-ben Szenczi Győző, Nábrád lelképásztorának „öccse, Szenczi Ottó élelem után ment, hogy így segítsen bátyja szükségét szenvedő kisgyermekes családján. Az őt feltartóztató szovjet katonák azonban nem érték be azzal, amit a kezéből átadtak nekik: a hátizsákját is szerették volna megkapni. A szépművészi teológushallgató hiába próbálta őket jobb belátásra bírni, egyszerűen leszúrták. Bár a fiatal ember kórházba került, sőt a sebe is begyógyult, a belső sérülések néhány hét múlva mégis a halálát okozták”. (Forrás: Büntelenség és büntetés – interjú Szenczi Győzőné Kováts Zsuzsannával. 2012. február 26. <http://www.reformatus.hu>)

⁹ **Orosz Ferenc** (1924-2011): lelkész. Jogi tanulmányok után 1950-ben iratkozott a Budapesti Teológiai Akadémiára, 1955-ben lett lelkész. Már teológus korában kialakult a diakónia iránti érdeklődése, és ő volt a 2. világháború után (1964-ben) az első magyar lelkész, aki szolgál Béthelben, a világ legnagyobb egyházi szeretet-intézményében. 1955-56 között Gyöngyösön volt beosztott lelkész, majd 1957-től 1974-ig Pécelen végzett lelképásztori szolgálatot. Az itt töltött közel két évtized alatt renováltatta a templomot, majd lelkészlakot és gyülekezeti házat építtetett. 1974-ben választották meg péceli lelkésznek, itt szolgált nyugdíjazásáig, 1994-ig. Pécelen is folytatta építő tevékenységét: a péceli templom felújítása mellett új parókiát és gyülekezeti házat épített. Az egyházmegyében több mint harminc éven át diakóniai előadó és tanácsbíró volt. A rendszerváltás utáni zsinatnak hat éven át volt tagja mint zsinati bíró és számvevő. 1976-tól a diakónusképző meghívott munkatársa, és kezdettől fogva a Református Iszákosmentő Misszió szolgáló munkatársa volt, majd a hajléktalanok segítéséért működő Tiszta Forrás Alapítványban tevékenykedett. Nyugdíjasként nyolc éven át volt a Budapest-Rákoscsabai Református Nyugdíjsház intézeti lelkésze. (Forrás: <http://www.hatvanref.hu/page16.html#bookmark6>)

¹⁰ **Szabó Imre** (1919-2011): lelkész. A Budapesti Református Teológiai Akadémiát 1946-ban végezte el. 1950. november 20-án, Budapesten szentelték lelképásztorrá. Szolgált Kiskunhalason, Budapesten a Kálvin téri gyülekezetben, Kelenföldön, a Klauzál téren, majd 1952-től 33 éven át Sárbogárdon. Sírjanak a papok címmel 1995-ben megjelent önéletrajza család- és egyháztörténet, teológiai reflexiók, hitharcok dokumentuma. A magyar református karizmatikus mozgalom belső tükré – nélkülözhetetlen adalék annak megértéséhez. (Forrás: http://www.reformatus.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=27284:sirjanak-a-papok-szabo-imre-emlekere&catid=165:inmemoriam&Itemid=69)

¹¹ **Szabó Imréné, Szabó Éva** (1924-2011): református lelkész. Édesapja Szabó Imre budapesti esperes, édesanyja kolozsvári születésű iparművész volt. Férjével, Szabó Imrével a budapesti teológián ismerkedett meg, 1949-ben kötöttek házasságot, majd harminchárom évig (1952–1986) szolgáltak Sárbogárdon. Munkájáért 2010-ben a Református Nőszövetség Zsindelyné Tüdös Klára díjban részesítette. (Forrás: <http://www.parokia.hu/hir/mutat/2860/>)

¹² **Szabó Imre** (1891–1955): református esperes, 1923–1951-ig a Budapest Fásori Református Egyházközség lelkésze. Az első világháború végén a fővárosban segédlelkész volt a Kálvin téri templomban. A Fásori Református Gyülekezet lelképásztori tisztségébe 1923-ban iktatták be, 1931 decemberében az alakuló Budapesti Református Egyházmegye esperesévé választották. Nevéhez fűződik a Julianna Református Iskola és a Lónyay utcai Református Gimnázium létesítése. 1932-től a Budapesti Egyházmegye első esperese volt. A második világháború idején, 1944 októberében a Julianna Iskola alagsorában menedékhelyt létesített mintegy 40 keresztyén és zsidó gyermek számára, akik a fajüldöző zsidótörvények miatt életveszélyben voltak. 1944. június

---

16-án, a Budapesti Református Egyházmegye közgyűlésén elmondott esperesi jelentésében kérte a kormányt, állítsa le a zsidók gettóiban való elkülönítését és deportálását. 1948-ban az Országos Református Lelkeszi Egyesület és az Országos Presbiteri Szövetség elnöki tisztről lemondott, mert látta, hogy nem képes megakadályozni az iskolák államosítását. 1951-ben lemondatták esperesi tisztségéből, és egyháza kormányzati nyomásra Buj községbe helyezte. Itt volt lelkész 1955-ben bekövetkezett haláláig. (Forrás: *Honismeret*, 2003. 02. 11.)

¹³ **Dr. Budai Gergely** (1887-1974): lelkész, teológiai tanár, dékán. A pesti teológia elvégzése után két évig Szolnokon volt segédlelkész, majd 1911-től a Szilágyi Dezső téri egyházközségben. 1917-től vallástanár, 1918-1935 között a budapesti református vallásoktató testület igazgatója volt. 1924-ben teológiai magántanári vizsgát tett gyakorlati teológiából és egyházjogból, majd 1929-ben bölcsészdoktorságot szerzett a budapesti Tudományegyetemen. 1934-től 1954-ig tanított a budapesti Teológiai Akadémián ótestamentumi, vallástudományi és filozófiai tárgyakat is. A Református Egyházi Könyvtár számos kötetét segített létrehozni és sajtó alá rendezte azokat. 1938-tól 1944-ig a Teológiai Akadémia igazgatója volt. 1954-ben nyugdíjba ment. Nyugdíjas éveiben fordította le az Újtestamentumot oly módon, hogy minden vers fordítását gondos exegézis előzte meg. Az Újszövetségnek ez a fordítása 1967-ben jelent meg. (Forrás: Bucsay Mihály: Dr. Budai Gergely emlékezete; <http://palheidfogel.gportal.hu/gindex.php?pg=27907169>)

14 **Sebestyén Jenő** (1884-1950): teológiai tanár. Tanulmányait a budapesti Református Teológiai Akadémián végezte 1906-ban. 1907 és 1910 között ösztöndíjasként külföldön, nagyjából Utrechtben tanult. Itt ismerkedett meg azzal a mozgalommal, amely az egyházat belülről akarta megújítani ("szigorú református egyház"), hatása alá került, és nagy reformátoraink hagyományait követve ezt hozta magával, ültette el hazai talajba. A Hollandiából hazatért fiatal lelkész azzal a kálvini küldetésstudattal tért haza, hogy az egyháznak ki kell lépni önmagából. Ahogy írta: "Az ideál a mi református igehirdetésünkben és iskolai nevelésünkben mindig az kell legyen, hogy a vallási öntudat a mi embereink lelkében világnézeti öntudattá is kiszélesedjék". Ő nevezte el az egyházi élet megújítására vállalkozó lelki áramlatot történelmi-kálvinizmusnak, ezzel azt fejezve ki, hogy a liberalizmus-racionalizmus felszámolásához a reformáció alapjait, Kálvinig kell visszamenni. Hitvallásának terjesztésére indította 1920-ban a Kálvinista Szemle című hetilapot, amelyet később - rövid szünet után - 1934-től a Magyar Kálvinizmus váltott fel. 1910 és 1918 között vallástanár a fővárosban, közben megszerzi az egyetemen a filozófiai doktorátust, órákat ad a Teológián és a Konvent megbízásából pásztoralja a cseh és osztrák hadikórházban fekvő magyar sebesülteket. 1918-tól 1946-ig a Teológia tanára, ezen belül 1928 és 1938 között betöltötte a Teológiai Akadémia igazgatói tiszteit is. (Forrás: <http://sdg.org.hu/node/7019>)

¹⁵ **Bethánia Egyesület:** A CE Szövetséget Francis E. Clark, portlandi presbiteriánus lelkész indította el gyülekezetének 58 fiataljával, akik 1881.febr.2-án nyilatkozat aláírásával arra kötelezték el magukat, hogy Megváltójukat, Jézus Krisztust akarják életükkel szolgálni, és ebből a célból egy keresztyén ifjúsági szövetségben együtt kívánnak munkálkodni. A mozgalom első célkitűzése az volt, hogy megtartsa a hitre jutott fiatalokat a gyülekezetben és a hitben. A CE Szövetség gyorsan elterjedt, először Amerikában, majd az egész világon. Magyarországon Szabó Aladár, dr. Kecskeméthy István teológiai tanárok és mások 1903-ban alapították meg a Bethánia Egyletet, és kérték annak felvételét a CE Világszövetségbe. A Bethánia Egylet, bár megalakulásában az említett lelkészek döntő szerepet játszottak, alapvetően mindig laikus mozgalom volt. Igyekezett a CE mozgalomra jellemző módszereket (evangelizációk, konferenciák, csendesnapok, bibliaórák, vasárnapi iskolai munka, személyes lelkigondozás stb.) nálunk is meghonosítani. Az Egylet célja: a keresztyén könyörülő szeretet gyakorlása és az igazi keresztyén élet felvirágoztatása. A Bethánia Egylet csoportjai (Szabolcs, Borsod, Dél-Magyarország, Budapest és környéke) ébredési góccokká váltak. 1950-ben politikai nyomással a Bethánia Egyletet feloszlatták. 1990. márc.31-i dátummal Bethánia CE Szövetség néven társadalmi szervezetként újra bejegyezték, és még abban az évben újra felvételt nyert a CE Világszövetségbe. (Forrás: <http://www.parokia.hu/lap/bethania-ce-szovetseg/cikk/mutat/bemutatkozas/>)

¹⁶ A **Keresztyén Ifjúsági Egyesületet** (Young Men's Christian Association – YMCA) George Williams alapította 1844-ben. Alapdokumentuma az ún. Párizsi Alap 1855-ből. A világméretű mozgalom taglétszáma mára meghaladja a 45 millió főt. Első magyarországi szervezete 1883-ban alakult meg Budapesten **KIE** (**Keresztyén Ifjak Egyesülete**) néven. A második világháború után feloszlott szervezetet 1990-ben alakították

---

újra Magyarországi Keresztyén Ifjúsági Egyesület (MKIE) névvel az 1883-1948-ig működött Keresztyén Ifjúsági Egyesület (KIE) és az 1904-1948-ig működött Keresztyén Leányegyesület (KLE) jogutódjaként. (Forrás: http://www.kie.hu/portal/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1)

¹⁷ Óbudán az Ágoston úton – ami átment a Bécsi úthoz, és a rajta vezető ipari vágány kötötte össze a téglagyárat a Filatorigát hévállomással – állt a két világháború között a téglagyári munkások szinte barakkszerű lakótelepe, a "cegaj". (Forrás: <http://retronom.hu/node/12994>)

¹⁸ **Hitvalló Egyház** ("Bekennende Kirche"): így nevezték szervezkedésüket Németországban Hitler uralomra jutása után azok az evangélikus, református és uniált egyházakhoz tartozó keresztyének, akik nem akartak szabad folyást engedni a nemzetiszocialista eszmék térhódításának az egyházban. 1934. május 29-31. között Wuppertal város Barmen nevű kerületének református templomában hitvalló zsinatra gyűltek össze egész Németország 18 tartományi egyházából 138-an, akik úgy érezték, hogy az egyház egyes vezetői a hitvallásokat nem védik, hanem megszegik. Az állásából felfüggesztett evangélikus lelkész, Hans Asmussen előterjesztett egy közös nyilatkozatot, melyet a három felekezet – evangélikus, református, uniált – képviselői megtárgyaltak, és együttesen módosítottak. A Barmeni Teológiai Nyilatkozatot ezt követően a küldöttek egyhangúan elfogadták. (Forrás: <http://www.evangelikus.hu/teologia>)

¹⁹ **Kulifay Imre** (1908-1986): református lelkész. Tanulmányait a Budapesti Theológiai Akadémián, és a párizsi Protestáns Intézetben végezte. 1930-1934 között Pestszentlőrincen, majd Sárospárdon volt segédlelkész. 1934-ben a Magyarországi Református Egyház Zsinata kinevezte a franciaországi és tengerentúli francia területek lelkészének Párizsba. A második világháború előtt, alatt és után óriási felelősséggel foglalkozott az üldözöttekkel, menekültekkel és hadifoglyokkal (több mint 31000 foglyot menekített haza Magyarországra, és onnan a francia hadifoglyokat vissza Franciaországba). Segítette a menekülteket az 1956-os forradalom után is. A Franciaországi Református Misszió 1973-ban lett hivatalosan is önálló egyház: Église Protestant Hongroise en France (Franciaországi Magyar Protestáns Egyház). A magyar Református Konvent 1947-ig segítette a Franciaországi Református Missziót, amely ez után 1964-ig a francia világi egyházi tanácstól kapott segílyt. Kulifay lelkész ez után taxisofőrként dolgozott 15 évig, amíg egy német diakóniai szervezet segélyéből nyugdíjba mehetett, és ismét a gyülekezetnek szentelhette az életét. (Forrás: Nyugat-Európai Magyar Református Lelkigondozó Szolgálat; <http://nyemrlsz.newlights.info/index.php/gyulkezetek/franciaorszag/135-kulifay-imre-elete-es-munkassaga-parizsban>)

²⁰ A ma rendelkezésünkre álló legpontosabb görög nyelvű Újszövetség-szöveg: a Nestle kiadású Novum Testamentum Graece. Először Eberhard Nestle (1851-1913) készítette el 1898-ban. Szövegét három kritikai kiadás: Tischendorf, Wescott-Hort és B. Weiss szövege alapján állította össze, mégpedig úgy, hogy ahol eltérnek egymástól, ott a többség szerint döntött. 1914 óta fia, Erwin Nestle folytatta a munkát... A stuttgarti Württembergische Bibelanstalt kiadásában megjelenő görög Újtestamentumot világszerte ismerik és használják. (Forrás: <http://www.biblia.hu/bevez/uszkezir.htm>)

²¹ **Providenzkirche**: református templom Heidelberg óvárosának főutcáján. 1661-ben épült, a német református egyházak egyesítéséig, 1821-ig lutheránus templomként működött. Nevét az építtető Karl Ludwig választófejedelem jelmondatáról kapta: „Dominus providebit” – „Az Úr megadja”. (Forrás: <http://www.ekihd.de/gemeinden-heidelberg/Altstadtgemeinde/providenzkirche.htm>)

²² A magyar-osztrák határon, illetve délen az ellenségnek kikiáltott titói Jugoszláviával közös határszakaszon 1949-ben kezdődött meg a műszaki zár, vagyis a határ menti drótkadály és aknazár telepítése. Az osztrák határszakaszon 356, a jugoszláv részen 630 km hosszan egy- és kétsoros drótkadályt építettek, amelyet aknamezővel egészítettek ki. (Forrás: http://www.mult-kor.hu/20090629_husz_eve_bontottak_le_a_vasfuggonyt)

---

²³ **Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH):** 1951 májusában (I/1951. tc.) létrehozott országos hatáskörű szerv, amelynek célja a magyarországi egyházak önállóságának minél teljesebb korlátozása, az egyház és a szocialista állam közötti (kényszer)megállapodás (1950. VIII. 30.) betartásának ellenőrzése volt. Hivatalosan a Minisztertanács felügyelete alatt állt, de kapcsolatban volt az MDP KB agitációs-propaganda osztályával, illetve a BM Titkosszolgálatának III/III-1. sz. Vallási Osztályával. Az ÁEH az egyházi hivatalokba „békepapokat” ültetett, az egyházmegyei hivatalokhoz megbízottakat, ún. bajszos püspököket küldött. Az ÁEH döntött minden az egyházakat és az államot egyaránt érintő ügyben: pénzügyi támogatásról, kinevezésekről, áthelyezésekről, előkészítette az egyházi vonatkozású jogalkotást, felügyelte az egyházi intézményeket, tárgyalt a Vatikánnal stb. 1989-ig működött, véglegesen 1990-ben szűnt meg, amikor utolsó utódszervét, a Minisztertanács Egyházpolitikai Titkárságát is felszámolták. (Forrás: <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/kislexis.htm>)

²⁴ **Madarász Lajos:** (1914-1976): református lelkipásztor, esperes. Órszentmiklóson volt segédlelkész, mielőtt Fótra került. 1942-ben választotta meg a főtí gyülekezet, december 1-jével vette át a lelkési feladatokat, melyet haláláig töltött be. Húsz évvel Madarász Lajos megválasztása után a templom teljes belső-külső renoválására került sor, valamint a kántorlakást is teljesen megújították. Az orgona fűjtatóját is ekkor villamosították, és a templomot fűthetővé tették. 17 éves esperesi szolgálata alatt Fóton egy egész teológus nemzedék nevelkedett, akik innen az egyházmegye gyülekezeteibe kerülve lettek önálló gyülekezetet vezető lelkészek. Ebben az időben vált a budapesti teológusok között szállóigévé "ha jól tanulsz, még főtí segédlelkész is lehet belőled." Fót önkormányzata 2008-ban posztumusz díszpolgári címet adományozott a számára. (Forrás: Fótí arcképcsarnok; http://www.4konyvtar.hu/index.php?option=com_content&task=view&id=59&Itemid=79)

²⁵ **Ecsedy Aladár** (1902-1990): református lelkész. 1925-ben végezte el a budapesti Teológiai Akadémiát. 1924-től 1929-ig – Biberauer Richárd igazgató hívására – a budapesti Bethesda Kórház lelkésze volt, ahol a betegek körül végzett lelkési munkán kívül a diakonissza és belmissziói munkát szervezte, vezette. Tildy Zoltán hívására és utódként került a tahitófalu gyülekezetbe, amelynek 32 éven át lelkésze volt. Szolgálatát jelentős részét az ébredésnek, az evangélizációnak, az országos gyermekmisszióknak és sajtószolgálatnak szentelte. (Forrás: <http://www.tahitotfalu.hu/portal/index.php?oldal=falutortenet>)

²⁶ A tahi üdülő a második világháború utáni nagy ébredési hullám gyümölcse. Az akkori tahitófalu lelkész, Ecsedy Aladár meghirdette a gyülekezetében a helyi gazdák között, hogy adjanak össze egy telket az épülő gyermekmissziós tábor számára. Az 1948-ban létrejött gyermekmissziós táborban 1952-től komoly állami felügyelet alatt lelkészkonferenciákat tartottak, az eredeti célra, gyermektáborok szervezésére több mint három évtizedig nem nyílt lehetőség. A nyolcvanas évek második felétől újra tarthattak ifjúsági konferenciákat Tahiban. (Forrás: T. Németh László: Megszentelt hely Tahiban. In. *Reformátusok Lapja* 2013. július 28.)

²⁷ **Fekete Sándor** (1915-1972): református lelkész, esperes, újságíró, *Az Út*, majd a *Reformátusok Lapja* szerkesztője. A Budapesti Theológiai Akadémia elvégzése után (1938) a fővárosban, majd Szolnokon volt segédlelkész. 1944 őszétől a Budapest-Angyalföldi Református Egyházközség segédlelkésze, majd 1945-1947 között megbízott lelkipásztor. 1951- 1956 között a Budapest-Fasori (akkoriban Gorkij Fasori) Református Egyházközség beiktatott lelkipásztor volt, valamint 1952-1955 között a Belső-Budapesti Református Egyházmegye esperese, aki teljes mértékben kiszolgált a pártállamot. Esperesi tisztségéből történt leváltása után bizalmi állami állásokat töltött be, illetve újságíróként dolgozott. (Forrás: Millisits Máté: A Budapest – Angyalföldi Református Egyházközség története; Budapest-Angyalföldi Református Egyházközség kiadása, 2008.)

²⁸ **Deme László** (1889-1987): református lelkész, esperes, szerkesztő. Középkoláit a Sárospataki Református Kollégium gimnáziumában végezte, 1907-ben érettségizett. 1907-1911 között teológiát tanult Sárospatakon, majd 1911-1912 között az edinburghi New College-ben képezte tovább magát. A Budapesti Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karán is hallgatott négy félévet. 1912-1918 között a Magyar Evangéliumi Keresztyén Diákszövetség titkára és óraadó segédlelkész Budapesten, 1918-1926 között a MEKDSZ országos titkára, lapjának kiadója, kiadóhivatalának vezetője, diakotthonának igazgatója. 1926-tól 1959-ig, nyugalomba

---

vonulásáig Pécelen lelkész. 1952-től 1959-ig az Észak-pesti Egyházmegye esperese. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

²⁹ **Bereczky Albert** (1893-1966): református püspök, országgyűlési képviselő. Budapesten, Pápán és Bázelen végezte teológiai tanulmányait. Hazatérve először vidéken volt lelképásztor, majd 1930-tól fővárosi lelkész. Az 1920-as évek második felében Tildy Zoltánnal alapítottak egy közös könyvkiadót Sylvester néven. 1929-től a külső-lipót és külső-terézvárosi gyülekezet lelkésze volt, az általa szervezett gyűjtésből épült fel a Pozsonyi úton a Hálaadás-templom 1940-ben. Magyarország német megszállása után aktívan bekapcsolódott az ellenállási mozgalomba és a zsidómentésbe. A nyilas uralom idején illegálisan működött, bujdosni kényszerült. A háború után belépett a Független Kisgazdapártba, aminek színeiben 1945-ben beválasztották a törvényhozásba; rövid ideig a vallás- és közoktatásügyi minisztériumban volt államtitkár. 1947-1948 között az FKGP politikai bizottságának tagja volt. 1948 júliusában a Dunamelléki Református Egyházkerület püspökévé választották, 1949 és 1958 között a református konvent és zsinat vezetője volt. Tagja volt az Országos Béketanács és a Hazafias Népfront elnökségének is. 1948-ban a református egyház nyílt politikai nyomással félreállított vezetője, Ravasz László püspök abban bízott, hogy Bereczky mint a Rákosi által kiszemelt utód az új hatalommal is tárgyalóképes ember, aki az állam és az egyház szétválasztásáról folyó tárgyalások során az egyházi érdekek hathatósabb védelmezőjeként tud majd fellépni. Ezzel szemben 1948-ban olyan megállapodás született, amely az egyházak állami függőségét konzerválta. (...) Bereczky püspök azon az állásponton volt, hogy az egyház a Horthy-korszakban eljátszotta a prófétai tiszt jogát. Kidolgozta a „hitben való engedelmesség” és a „keskeny út” teológiáját, amely szerint „oda kell mennünk, ahová visznek, mi eljátszottuk a jogunkat a prófétai kritikára, s nekünk nem lehet más feladatunk, mint hálás és abszolút engedelmesség a hatalomnak”. (Forrás: Kiss Réka: Protestánsok lehetőségei Magyarországon – az „oszd meg és uralkodj” elve és gyakorlata; Budapest, 2006.)

³⁰ Az 1956. november 5-i péceli áldozatok: Fekete Béla (24 éves), Fekete Béláné Skultéti Piroska (22 éves), Fekete Béla Gábor (3 hónapos). (Forrás: <http://www.magyarforradalom1956.hu/index.php?pid=1070212>)

³¹ **Id. Hörömpő Gergely** (1910-1999): református lelkész. 1942-ben került a kiskváci református gyülekezet élére. Az 1920-as években kezdett el fényképezni, Kiskvác jellegzetes református-kisgazda világról az 1960-as évektől maradtak fenn történeti értékű művészi fotói. (Forrás: Vác Város Levéltára; <http://devel.vacarchivum.hu/hu/category/hirek/page/6/>)

³² **Körpöly Kálmán** (1917-2010) A Budapesti Theologiai Akadémia elvégzése után (1940) Utrechtben tanult, majd budafoki segédlelkészi évét követően 1943-1944-ben a kisbajomi gyülekezet lelkésze volt. 1949-ben szerzett doktorátust Debrecenben gyakorlati teológiából és egyházjogból. 1950-1953 között Soltvadkerten, majd nyugdíjba vonulásáig Szadán teljesített lelképásztori szolgálatot. (Forrás: Buda Ágnes: „Amikor az életrajzból Isten rajza lesz...”- interjú Körpöly Kálmán nyugalmazott lelkésszel. In. Örömondó – a zuglói református gyülekezet lapja; 2008.)

³³ **Bibó István** (1911-1979): Jogász, egyetemi tanár, író. 1933-ban államtudományi, majd 1934-ben jogtudományi diplomát szerzett a szegedi Ferenc József Tudományegyetemen. Ezután Bécsben, majd Genfben folytatta tanulmányait. 1938-1944 között az Igazságügyi Minisztérium tisztviselője. 1937-ben a Márciusi Front programnyilatkozatának egyik szövegezője volt. 1944-ben a német megszállás során minisztériumi tisztviselőként menleveleket állított ki egészen októberi letartóztatásáig. Pár napos fogság után a világháború végéig apósa, Ravasz László püspök bújtatta a Budapesti Református Teológiai Akadémia pincéjében. 1945-1947 között Erdei Ferenc felkérésére a Belügyminisztérium közigazgatási osztályát vezette, a megerendszer reformján dolgozott. A Nemzeti Parasztpárt delegáltjaként részt vett az 1945. évi választás előkészítésében. Az embertelenség minden formáját elítélve, ellenezte a magyarországi németek kitelepítését. 1946-1950 között a Szegedi Tudományegyetem professzora és a Magyar Tudományos Akadémia tagja volt. 1951-ben az ELTE Egyetemi Könyvtár tudományos főmunkatársa lett. 1956 októberében részt vett a Nemzeti Parasztpárt (november 1. után Petőfi Párt) újjászervezésében. A párt színeiben november 2-án államminiszterré nevezték ki

---

Nagy Imre kormányában. 1958-ban életfogytiglani börtönre ítélték. Az 1963. évi amnesztiával szabadult, majd nyugdíjazásáig a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtárában dolgozott. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

³⁴ **Ravasz Boriska, Bibó Istvánné** (1909-1979): tanár, Ravasz László dunamelléki református püspök legidősebb gyermeke, Bartók György erdélyi püspök unokája. Tanulmányait 1921-ig Kolozsvárt, 1921-27 között a budapesti Baár-Madas Református Leánygimnáziumban végezte, majd a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen tanult, ahol Szekfű Gyula, Domanovszky Sándor, Szentpétery Imre, Hajnal István professzorokat hallgatta s 1932-ben latin-történelem szakos tanári oklevelet szerzett. Szekfű Gyulánál doktorált 1935-ben. 1932-től 1952-ig, az iskola megszűnéséig a Baár-Madas tanára volt, ezután két évig Szentendrén általános iskolában, 1954-től 1970-ig, nyugdíjazásáig a kőbányai Növényolajipari Technikumban tanított, ahol 1957-ig igazgatóhelyettes, majd a könyvtár vezetője volt. 1940-ben kötött házasságot Bibó Istvánnal. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

³⁵ A kisoroszi gyülekezet 1937-ben választotta lelkipásztorául Rohonczy János üllői esperesi segédlelkészt, aki itteni szolgálatának 15 éve alatt iskolát és tanítói lakot építtetett, a parókiát egy nagy helyiséggel bővítette ki, kutat létesített a parókia udvarán, vasszerkezettel és beton fedlappal ellátott kőkerítést építtetett a parókia előkertje és a templom előtt. Az ő lelkipásztorsága alatt államosították az egyházi földeket. 16 hold egyházi föld után 1 hold háztáji föld maradt az egyház tulajdonában, mint a mindenkori lelkész illetményföldje. 1952. szept. 14-én lelkészcsere folytán került Rohonczy János Szokolyára, a szokolyai lelkész, Makár János pedig Kisorosziába, aki rövid, négy évig tartó lelkészi működés után 1957. január 16-án családjával együtt külföldre távozott. Rohonczy János Szokolyát követően 1959-1973 között Pécel lelkésze volt. (Forrás: (A kisoroszi református egyház története; <http://www.pimm.hu/refegyhas/tortenete.php>)

³⁶ Az 1946 februárjában megkötött szlovák–magyar lakosságcsere-egyezmény következtében 1947-től 1948 nyaráig felvidéki magyarok tízezreit telepítették át Magyarországra, és ezzel egy időben magyarországi szlovákok települtek át Csehszlovákiába. A csehszlovák kormány 1947. április 27-én kezdte meg a nem „reszlovakizálódott” magyar nemzetiségűek deportálását Magyarországra. Elsősorban a nagyobb falvakból és városokból telepítették ki a magyarokat, azok közül is leginkább a módosabb embereket, de a szegényebb sorú parasztok közül is sokat vonatra tettek. A legtöbb magyart a Csallóköz térségéből telepítettek át főként Pest és Nógrád megyébe, a Dél-Dunántúlra és a Dél-Alföldre, sok esetben a kitelepült szlovákok, illetve a Németországba kitelepített sváb lakosság helyére. (Forrás: Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Osiris Kiadó, Budapest, 2005.)

³⁷ Az 1945-ben a szovjet hadsereg által elhurcolt, szovjet lágerben meghalt **Herczeg László** 1939-1945 között volt Órszentmiklós református lelkipásztora. (Forrás: <http://www.parokia.hu/lap/orszentmiklosi-reformatus-egyhas/cikk/mutat/a-gyulekezet-tortenete/>

³⁸ **Nehézy Károly** (1892-1961): lelkész, a felvidéki ébredés jelentős személyisége. 1918-ban Marcellházán, majd 17 éven át Kisújfalun végzett lelkipásztori szolgálatot. Tevékenysége nyomán a kisújfalui gyülekezet a kül- és belmisszió központja lett. Marcellházán árvaházat alapított, amely a Kisújfalun 1930-ban létrehozott Béthel Egyesület kiterjedt belmissziói és diakóniai tevékenységének közvetlen előzménye volt. A Béthel Egyesület megalapítása tette lehetővé a kiskoszmályi és később a lévai és komáromi árvaház törvényes működését is. Nehézy Károly hitt abban, hogy az ébredés három pilléren áll: a bel- és külmisszió, valamint az ezekre ráépülő szeretetszolgálaton. Molnár Mária, a később mártírhalt misszionáriusnő szolgálatához az Admirális-szigeteken jelentős támogatást kapott a felvidéki református egyháztól. 1935-ös magyarországi látogatása során elment ide is. Nehézy Károly ekkor egy 140 kg-os harangot öntetett, hogy Molnár Mária magával vihesse Pitiliu szigetére. A harangra pitiliu nyelven rávésette: „A Mester itt van és vár téged”.

1947-ben, amikor Nehézy Károlyt kitelepítették Csehszlovákiából, Zsindelyné Tüdös Klára javaslatára került Órszentmiklósrá, ahol megüresedett a lelkészi állás, mert a falu lelkipásztora, Herczeg László szovjet fogságba

---

esett és ott meghalt. A gyülekezet Nehézy Károlyt választotta meg lelkipásztornak, aki 1959-ig, nyugdíjaztatásig szolgált Órszentmiklóson. Szolgálatba lépésekor már tudta, hogy a falumissziós munka nem sokáig folytatódhat, de még 1950-51-ben is voltak olyan konferenciák, ahol három-négyszázan ültek a szentmiklósi tó partján a környékbeliek. Munkája nyomán a legnehezebb években is virágzott az órszentmiklósi gyülekezet; az ötvenes évek végéig majdnem százszázalékos volt a hittanbeíratás és a konfirmáció. Voltak úgynevezett vallásos estélyek csütörtök estéjként, ahol az ifjúság tagjai és mások különböző előadásokat tartottak a gyülekezetnek. Egy karcagi missziói konferencián, amikor már a püspökök és előadók túllépték nagyon az időt, az utolsó előadó lett volna Nehézy Károly, akinek a falumisszióról kellett volna szólni. Aki elnökölt, azt mondta, tartsuk be a félórát. Akkor Nehézy Károly kiment, letette a kis pocakos zsebóráját, és azt mondta, hogy csak öt percet kér. Mondták neki, hogy nyugodtan beszélhet félórát. Akkor fölolvasta Máté evangéliumából ezt az Igét, hogy hányszor akartam összegyűjteni fiaidat, mint tyúk a kiscsirkéit. "Kérem, a falumisszió olyan, mint amikor a kotlóstyúk kotyog és összegyűjti a kiscsirkéit. Köszönöm a figyelmet". (Források: Puskás Attila: A Mester itt van. In. *Áldás, békesség*, 2013. július-augusztus; Magyar Rádió, *Református Félóra*: Fekete Ágnes interjúja dr. Szűcs Ferencel, Nehézy Károly életrajzírójával, 2013. október 30.; <http://www.tebenedbizontunk.hu/?m=548>)

³⁹ **Szűcs Ferenc** (sz. 1942.): református lelkész, teológiai tanár. A Budapesti Református Teológiai Akadémia elvégzése után (1965) az Egyházak Világtanácsa ösztöndíjasaként az Edinburgh-i Egyetem Teológiai Fakultásán folytatta tanulmányait 1969-1970-ben. 1985-ben szerzett doktori fokozatot a Budapesti Teológiai Akadémián. 1965-1970 között Fótton volt segédlelkész, majd 1970-től 1973-ig Érdligeten, 1973-tól 1974-ig Pomázon helyettes lelkész. 1974-1987 között megválasztott lelkipásztora a pomázi református gyülekezetnek és egyidejűleg spirituális a budapesti Teológián. Előbb megbízott előadó a Rendszeres Teológiai Tanszéken (1980-1985), majd megbízott tanár a Vallástörténeti és Bibliai Teológiai Tanszéken (1983-1985). 1986 óta kinevezett tanszékvezető teológiai professzor a Rendszeres Teológiai Tanszéken. 1986-tól 1988-ig dékán, az 1988/89. tanévben dékánhelyettes volt az Akadémián. Egyetemi tanári kinevezést 1999-ben kapott. 1992-1998 között a MRE Doktorok Kollégiuma főtársa, 1998-2003 években alelnöke, 2003-tól elnöke. 1992-től 1996-ig, majd 2003-tól újra a Zsinat Tanulmányi Bizottságának elnöke. 1994-1998 között a Művelődési és Közoktatásügyi Minisztérium Tankönyv főosztályának szakértője a vallás, filozófia és etika tárgykörökben. 1995 óta az amszterdami székhelyű és a Vrije Universiteithez kapcsolódó International Reformed Theological Institute vezetőségi tagja, Közép-Kelet Európa referens. 1996-1998 között a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Kara Doktori Tanácsának elnöke. 1997-től a Protestáns Missziói és Tanulmányi Intézet Kuratóriumának tagja, 1998-2004 között elnöke. Az 1999-2001 években az oktatási miniszter vezetésével működő etika tárgy bevezetését előkészítő bizottság tagja volt. 2003-2004-ben a KRE Doktori Tanácsának elnöke. 2003 óta tagja a MRE Zsinatának. 2004-2008 között a Károli Gáspár Református Egyetem rektora volt. (Forrás: <http://srta.tirek.hu/lap/tiszteletbeli/cikk/mutat/prof-dr-szucs-ferenc-1942-orszentmiklos/>)

⁴⁰ A község Órszentmiklós és Vácbotyán 1970-es egyesítése óta viseli az Órbottyán nevet.

⁴¹ **téeszesítés**: a saját földjükön gazdálkodó parasztok tulajdonuktól való megfosztásának és termelőszövetkezetekbe tömörítésüknek a folyamata. A téeszesítés első hulláma már 1948-ban elkezdődött, ám 1956-ig a parasztoknak csak töredékét, s főleg a szegényeket sikerült belépésre bírni. 1958-ban az összes mezőgazdaságban dolgozónak 79 százaléka még saját földtulajdonnal rendelkező kistermelő volt. A folyamat befejezésére 1959 és 1961 között került sor. Az egyéni gazdák aránya 1962-ben már csak 6,5 százalékot tett ki. (Forrás: A Dunánál. Magyarok a XX. században (1918-2000). Romsics Ignác: Gazdaság és gazdálkodás. In. *Encyclopaedia Humana Hungarica 09*. Budapest, 2001. <http://mek.oszk.hu/01900/01906/html/index1282.html>)

⁴² A szövetkezetekbe való belépésre agitátorok végezték a „buzdítást”. Az eléggé vegyes összetételű agitátorcsapatok - volt köztük munkás, téesztag, értelmiségi, illetve helybéli és más településről származó egyaránt - megszállták a falut, akár több százan is elmentek egy településre, majd több agitátor meglátogatta vagy berendelte a tanácshoz a kiszemelt gazdát, akit szép szóval, ígérettel, fenyegetéssel próbáltak a téeszbe történő belépésre rávenni. Ha mindez nem volt elég, tettelegességgel is győzködték a gazdát a belépési nyilatkozat aláírásának szükségességéről. (Forrás: http://www.multkor.hu/20130312_taktikusan_mukodott_a_teeszszervezes_utolso_hullama)

---

⁴³ **ökumenikus imahét:** a keresztény egyházak világszerte közös imahete, melyet minden évben január 18-25. között rendeznek. Paul Wattson (1863–1940) anglikán pap kezdeményezte 1908-ban, aki imanyolcadra hívta a keresztény hitű embereket, felekezeti hovatartozástól függetlenül. (Forrás: <http://www.oikoumene.org/en>)

⁴⁴ **Meidinger-kályha:** A felülről lefelé égő töltőkályhák legismertebb változata volt a századfordulón a Meidinger-féle kályha. Ez öntöttvas csövekből állt, melyeket henger alakú, kettős lemezköpennyel burkoltak, és vaslábas talpazatra helyeztek. Az alsó tisztító vagy tüzi ajtó felett bordás gyűrűket alakítottak ki, a kályha fűtőképessége e gyűrűk számának és méretének növelésével volt fokozható. Tüzelőként a kokszt, kőszén jöhetett szóba. A felső töltő ajtón beöntötték a tüzelőt, meggyújtáskor az első ajtót félretolták, és a tüzelőre rakott száraz faforgácsot meggyújtották, kevés tüzelőt raktak rá. Ezután a felső ajtót úgy zárták le, hogy egy kb. fél–1 cm-es nyíláson levegő érje a tüzet. A felső ajtót teljesen lezárták, és az alsó nyitásával–zárásával szabályozták az égés fokát. (Forrás: <http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/historia/93-056/ch11.html>)

⁴⁵ **Tüski István** (1924-2010): hollandiai magyar református lelkész. Budapesti gimnáziumi éveiben már bekapcsolódott az SDG, majd a KIE közösségébe, a lelki ébredés világába. 1944-ben kezdte meg teológiai tanulmányait Budapesten, és már elsőéves korában bekerült a budapesti vallásanárokról kiadott névjegyzékbe, mint tanonciskolai óraadó vallásanár. 1945-ben a Teológia dékánjának megbízásából Hollandiába ment, az Utrechti Teológián egyháztörténetet, egyházjogot és újszövetséget hallgatott, de Amsterdamban és Kampenben is tanult. 1948-ban a SZEMRE, a Szórványban Élő Magyar Református Egyház (1956 után Nyugat-Európai Lelkigondozói Szolgálat) egyik alapítója volt. A holland történelmi egyházak és szabadegyházak támogatásával Tüski István kezdeményezte az Admiral de Ruyter Alapítvány felállítását a szétszóródott magyarság megsegítésére. Ezzel egy időben a holland zsinat is kinevezte az első magyar szórványlelkésszé a Benelux államokban. 1956 után Tüski István a keresztyén szeretet gyakorlásának számtalan formáját találta meg: gyógyszerek küldése, épületek felújítása, a Debreceni Református Gimnázium fizikai szertárának feltöltése modern műszerekkel, a teljes Biblia kiadásához nyújtott segítség, az 1967-es debreceni jubileumi ünneplés, az erdélyi árvízi segélylátogatás vagy a Baár-Madas Gimnázium újra indításának előkészítése. A '90-es évek új lehetőségeket nyitott. Tüski Istvánt nevéhez fűződik a Kálvin téri egyházi épületblokk visszaszerzése és megmentése az egyházközség számára. A magyarországi és Kárpát-medencei református iskolák ügyének megsegítésére ETI (Educa Transfer International) néven kezdte el működését egy tanácsadó, támogató holland háttérű szervezet Tüski István elnöksége alatt, melynek irodája, munkásai vannak és újságot is kibocsát. Erkölcsei és anyagi támogatást szerzett Tüski István Hollandiában a legjelentősebb magyarországi törekvések megerősítésére, így a Károli Gáspár Református Egyetem születéséért személyesen is fáradozott. Történelmi jelentőségű volt az ETI kárpátaljai tevékenysége is. Három református gimnáziumnak segített az elindításában a holland támogatás megszervezésével. (Nagydobrony, Nagybereg, Tivadarfalva). Az iskolapolitikai törekvések mellett teljes szívvel vett részt a Református Világszövetség és különösen a Tanácskozó Zsinat munkájában. Ő támogatta és finanszírozta – holland forrásokból – az első Kárpát-medencei esperesi konferenciát Sárospatakon 1992-ben, ahol a Tanácskozó Zsinat született. (Forrás: Szabó Dániel: [Tüski István hollandiai magyar református lelkipásztor emlékezete](http://www.parokia.hu/publikacio/cikk/271/); <http://www.parokia.hu/publikacio/cikk/271/>)

⁴⁶ **Juhász Zsófia Református Szeretetotthon, Órbottyán.** 1928-ban vásárolta meg dr. Kovács J. István teológiai professzor és felesége, Schulek Irén holland segítséggel az Órszentmiklós határában elterülő Kvassay-birtokot. A kastély 1957-ig előbb özvegyek, később árvák otthona volt, ahol diakonisszák, hívő egyháztagek gondozták a rászorultakat. 1947-ben a felvidéki református ébredés neves lelkészét, a kitelepített Nehézy Károlyt a kisköszmályi diakonisszákkal együtt ide menekítette Zsindelyné Tüdös Klára a nyilvánvaló szándékkal, hogy Órszentmiklós belmissziói és nőszövetségi központ lesz. 1957-ben „az egyház rossz ideológiai nevelése” miatt az otthont bezárták. Az 1960-ban újra megnyitott otthon fő profilja az értelmi fogyatékos és a súlyosan, halmozottan fogyatékos személyek – az 1990-es évekig gyermekek – ápolása és gondozása lett. Az intézményben jelenleg 177 ellátott él, a legfiatalabb 12 éves, a legidősebb pedig 65 éves. (Forrás: <http://gyothonorb.van.hu/keret.cgi/?nevadonk.htm>)

---

⁴⁷ **Békefi Benő** (1909–1964): református püspök, teológiai tanár, egyházi író. A református teológiát a fővárosban kezdte, majd a debreceni Hittudományi Karon fejezte be. A Bethánia Egyletben tevékenykedett egy ideig, ahonnan azonban, amikor nem őt választották meg főtitkárrá, kilépett és 1936-ban Református Gyülekezeti Evangelizáció Baráti Társasága néven egy „ellen-Bethániát” szervezett. Az új egyesületnek már ő lett a főtitkára, de a névleges vezetést Bereczky Albertnek engedte át. A Református Gyülekezeti Evangelizáció Baráti Társasága keretében megalapította az Ebredés Diakonissza Testvérházat, amelynek 1939-ben ő lett az intézeti lelkésze és vezetője. A Testvérházat Nyíregyháza presbitériuma 1940-ben befogadta és működtetésének fele költségét magára vállalta, egyúttal ugyanitt megnyílt Magdaléneum néven a bukott lányok (prostituáltak) átnevelési otthona, amelynek szintén Békefi Benő volt a lelkésze. Mindeközben járta az országot és nagyhatású evangelizációkat tartott, konferenciákat vezetett, konferenciатеlepet szerzett a Református Gyülekezeti Evangelizáció Baráti Társaságának, ahol igen eleven hitébresztés folyt.

1944-ben Nyíregyháza környékén Békefi elrejtett egy magas rangú szovjet tisztet, amivel megalapozta helyzetét a megszállóknál és az új rendszerben. 1944 őszén Nyíregyháza vezetőjévé nevezték ki a szovjetek tanácsnoki rangban, majd a Szabolcs Megyei Nemzeti Bizottság elnöke, később a város szociálpolitikai osztályának vezetője lett. A nyíregyházi református presbitériummal megválasztatta magát lelkipásztorrá az elmenekült lelkipászor helyére. 1946-1947-ben Országos Református Szabadtanácsot szervezett Nyíregyházára. A tanácskozásokon erős kritikával illették a korábbi magyar egyházi-, politikai-, társadalmi és gazdasági életet. A református egyházban vezetőváltást sürgettek, ami 1948-ban Ravasz László püspök lemondásával és helyére Bereczky Albert megválasztásával részben megtörtént. 1949 őszén Révész Imrét Péter János váltotta a Tiszántúli Egyházkerület élén. Békefi Benő ezután Péter János egyik legodaadóbb híve, bizalmasa lett és a Tiszántúli Egyházkerület pénzügyi előadójává lépett elő. A debreceni teológián a teológiai átnevelés céljára új tanszék létesült az Ökumené története és teológiai problémái címen, vezetését – minden tudományos fokozat nélkül – Békefi Benő kapta. Az 1953-54-es akadémiai évben megválasztották rendes tanárnak, és megkapta a Magyarországi Ökumenikus Bizottság főtitkári tisztségét is. 1952-ben a Nyírségi Egyházmegye esperesi székébe ültette az egyházkormányzat. Azokat a lelkészeket, akik nem tetszettek a pártvezetésnek, az egyházi vezetés Békefi esperes keze alá számúzta „átnevelésre”. Az egyházi szóhasználat hivatalosan ezt úgy nevezte, hogy segítette eligazodni ezeket a lelkészeket. 1956-ban néhány hónapra háttérbe vonult, ám 1957. március 22-én az esperesi és gondnoki értekezlet a régi egyházvezetéshez való visszatéréséről döntött. Hamarosan visszahelyezték esperesi tisztségébe. 1959-ben budapesti teológiai tanári és dékáni tisztségbe emelkedett, nemsokára dunamelléki egyházkerületi lelkészi főjegyző, 1962-ben pedig dunántúli püspök lett. (Forrás: Csohány János: Békefi Benő két egyházkormányzati levele 1957 elejéről; *Egyháztörténeti Szemle*, 4. évf. 2. szám, 2003.)

⁴⁸ **Péter János** (1910-1999): református püspök, politikus. A budapesti Református Teológiai Akadémián, majd Párizsban és Glasgowban tanult. 1935-ben Budapesten református lelkészi oklevelet szerzett. 1936-tól 1945-ig a budapesti Bethesda kórház lelkésze. 1945-ben állami szolgálatba lépett a Külügyminisztérium béke előkészítő osztályának munkatársaként. 1945-1946-ban a párizsi békekonferencián a magyar delegáció tagja. Tildy Zoltán, majd Szakasits Árpád köztársasági elnökök titkárságának vezetője 1949-ig. 1949-1956 között a Tiszántúli Református Egyházkerület püspöke. 1956. október 31-én lemondott püspöki méltóságáról. A külügyminiszter első helyettese 1958-1961 között, majd külügyminiszter 1961-1973 között. Az Országgyűlés alelnöke 1973-tól 1988-ig, az Elnöki Tanács tagja 1957-től 1961-ig. Az MSZMP Központi Bizottság tagja 1966-1988 között. (Forrás: História – digitális adatbázis.

http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=5521&catid=84:p&Itemid=67&lang=de

⁴⁹ **Mády Gyula** (1896-1978): református lelkész, esperes, az újpesti református gyülekezeti ház alapítója. 1914-ben érettségizett az Újpesti Állami Főgimnáziumban. 1914-18 között a budapesti Református Teológiai Akadémia, majd a Budapesti Tudományegyetem történelem-pedagógia szakos hallgatója. 1931-ben az államtudományok doktorává avatták. 1918-22 között hitoktató segédlelkész volt Újpesten. 1921 februárjában szentelték lelkésszé. 1922-26 között Rákospalota-újvárosi, 1926-68 között az Újpest-belsővárosi gyülekezet lelkipásztora. 1929-ben felépíttette a gyülekezeti házat. 1930-ban városi tanácsos. 1960-68 között észak-budapesti esperes. Az újpesti Vakok Intézetét fenntartó egyesület, a Stefánia Szövetség, a Szülőház Egyesület és a tüdőbetegek gondozását ellátó egyesület tagja, az újpesti Óvoda Felügyelő Bizottság elnöke, a városi képviselőtestület tagja volt. (Forrás: http://www.ujpestlexikon.hu/ul/person?person_id=MADG-5254)

---

⁵⁰ **Fónagy Zoltán** (1920-1984): református lelkész, esperes. A teológiát Budapesten végezte (1938-1942), mellette a kecskeméti jogakadémián is hallgatott két évet, és alapvizsgát tett. 1942-től segédlelkész Pécelen, Kunszentmiklóson, Budapesten, majd 1947-től Budakeszin, ahol 1950-től 1962-ig lelkipásztor is volt. 1962-től haláláig Tahitótfalubanban volt lelkész. 1955-1959 között az Észak-pesti Egyházmegye számvevője. 1959-től főjegyzője, 1976-tól haláláig esperese volt. (Forrás: Magyar Életrajzi Lexikon)

⁵¹ Az Észak-pesti Református Egyházmegye egyik legfiatalabb eklézsiája, a Vác Alsóvárosi Református Missziói Egyházközség 1998-ban formálódott önálló gyülekezetté. Az egyházközség munkáját a Hősök Emléktemploma Alapítvány támogatja. Lelkésze Csuka Tamás nyugalmazott tábori püspök. (Forrás: <http://www.parokia.hu/lap/eszakpest/cikk/mutat/vac-alsovaros/>)